

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОЇ
ТА ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ЗЕМЛЕУСТРОЮ

Пояснювальна записка

до дипломної роботи
рівня вищої освіти «Магістр»

тема **«РОЗВИТОК ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД»**

Виконав: студент групи ЗВ – 21 маг
Шило І. В.
освітнього ступеня «Магістр»
спеціальності
193 «Геодезія та землеустрій»
Керівник: к. е. н., доцент
Ступень О. І.

ДУБЛЯНИ- 2022

УДК 330.15:504.062

Розвиток природо-ресурсного потенціалу територіальних громад. Шило І. В. Дипломна робота. Кафедра землеустрою. Львів, Львівський національний аграрний університет, 2022 р.

62 с. текстової частини, 10 таблиць, 17 рисунків, 43 використаних джерела.

У дипломній роботі розкрито теоретичні та прикладні прийоми формування природо-ресурсного потенціалу громад, який аналізується як комплекс умов, спрямованих на захист галузевих потреб та фінансово-економічних інтересів територіальних громад від дійсних та можливих загроз антропогенного чи природного впливу на навколишнє середовище. Також в роботі запропоновано комплекс взаємопов'язаних рішень щодо вдосконалення форм і методів фінансово-економічного стимулювання формування природо-ресурсного потенціалу, а також інформаційно-технологічні рішення природо-ресурсного моніторингу.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	8
1.1. Цілі сталого розвитку в умова децентралізації	8
1.2. Нормативно-інституційне забезпечення природо-ресурсного потенціалу громад	12
1.3. Індикатори забезпечення сталого розвитку територіальних громад	17
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	20
2.1. Модель фінансового забезпечення формування природо-ресурсного потенціалу громад	20
2.2. Екологічні параметри розвитку територіальних громад	23
2.3. SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку громади	27
РОЗДІЛ 3. ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	33
3.1. Державне стимулювання формування природо-ресурсного потенціалу територіальних громад	33
3.2. Система визначення оцінки територіально-хронологічної динаміки	39
3.3. Економетрична модель природо-ресурсних параметрів територіальних громад	42
РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ	52
РОЗДІЛ 5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58

ВСТУП

Проголошена реформа фінансово-бюджетної системи, яка активно децентралізована, направлена на забезпечення більшої фінансової незалежності місцевих бюджетів, зміцнення інституційної та економічної основи місцевого самоврядування, роздуми про роль фінансової системи в управлінні навколишнім середовищем, не убезпечила переосмислення природно-ресурсного центрризму в сталому розвитку територіальних громад, себто підпорядкованості природо-екологічних переваг економічній доцільності роботи органів місцевого самоврядування. Тому важливим завданням економіки та охорони довкілля є забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад при подоланні катастрофічних наслідків природного дисбалансу через переважання в економіці України ресурсо- та енергоємних галузей промисловості, низьке розуміння громадськістю суспільних проблем, розвиток екологічних пріоритетів, недосконалість системи екологічної освіти та просвітництва.

У працях: Бистрякова І., Веклич О., Голяна В., Євсюкова Т, Левковської Л., Лицура І., Обиход Г., Саблука П., Ступеня Н., Удовиченка В., Хвесика М., Чудовської В., Шкуратова О., висвітлюється питання побудови моделі ефективного ресурсозабезпечення галузей народного господарства та раціонального природокористування з урахуванням природно-ресурсної обмеженості на тлі загострення екологічних та соціальних суперечностей:

Високо оцінюючи важливість наукових досліджень цих учених, гадаємо, що сьгоднішні виклики, які проявились у зменшенні природно-ресурсного потенціалу, погіршенні стану довкілля, ослабленні ефективності інститутів державного впливу, потреби забезпечення сталого соціально-екологічного та економічного розвитку зв'язків, потребують подальшого вивчення особливостей комплексу раціоналізації природокористування в умовах децентралізації та підвищення ролі національної фінансової системи в інституційно-економічних питаннях

поточних процесів та виявлення походження формування проблем природокористування та шляхів їх комплексного вирішення для досягнення природно-ресурсного балансу у забезпеченні сталого розвитку територіальних громад. Недостатній рівень розробленості цих питань зумовив вибір теми, мети та структури дипломної роботи.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та методологічних підходів та удосконалення інституційно-нормативного та фінансово-економічного забезпечення формування природно-ресурсного потенціалу згідно з цілями реформ та стратегічних пріоритетів розвитку територіальних громад.

Об'єктом дослідження є процеси формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації, фінансування та інституційно-регулятивної невизначеності.

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні та прикладні засади формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи становить 62 сторінки комп'ютерного тексту. Робота містить 17 рисунків, 10 таблиць та список використаних джерел, який налічує 43 найменування.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Цілі сталого розвитку в умовах децентралізації

Термін децентралізація міцно увійшов у лексикон як вчених у галузі економіки та соціальних наук, а також і представників всіх рівнів влади. Необхідність децентралізації влади виникає з нерівномірного становища регіонів за факторами та цілями їхнього розвитку, внаслідок чого будь-яка урядова політика будується роздрібнювано в регіональному аспекті [1]. В процесі формування нормативного комплексу децентралізації влади та її реалізації необхідно забезпечити використання наукових підходів, що потребує чіткого обґрунтування її теоретико-методологічних та методологічних засад.

Органи місцевого самоврядування краще знають потреби людей і, отже, можуть краще їх задовольнити, ніж центральний уряд. Близькість до населення також сприяє підвищенню громадської активності, підвищенню прозорості влади та її підзвітності громадянам.

Іншим вагомим аргументом на користь децентралізації є той факт, що різні суспільні блага мають різне охоплення. Таким чином, послуги, пов'язані з національною обороною, надаються всім громадянам країни, а переваги внутрішніх водних шляхів чи наявність лісових угідь отримують лише жителі конкретних регіонів. Комунальні послуги, такі як прибирання та вивезення сміття, вуличне освітлення тощо, адресовані жителям конкретних населених пунктів, і потреби у них будуть різними в регіонах. Оскільки центральна влада не може враховувати таку різноманітність переваг і потенціалів кожного регіону чи місцевості, виробництво суспільних благ має існувати на різних рівнях управління. Це означає, що всі податкові (дохідні), видаткові та регуляторні повноваження доцільно покласти на нижчий рівень влади, за винятком тих, для яких можна надати переконливі докази, що їх фіксація на

цьому рівні влади неефективна [1]. Забезпечення суспільними благами лише через інституції, підпорядковані центральній владі, пов'язане зі значними витратами: при однаковому підході до всіх територій одні будуть їх перевиробляти, інші - недовиробництво.

Слід підкреслити, що бюджетна децентралізація не є самоціллю чи процесом, що здійснюється задля себе, оскільки її метою є максимальне виконання державних функцій шляхом покращення міжбюджетних відносин та контролю за бюджетним процесом [5]. Він призначений для вирішення двох основних завдань: підвищення розподілу та продуктивної ефективності бюджетної системи. Забезпечується підзвітність місцевої влади перед громадянами та зменшується кількість випадків, коли необхідно погоджувати рішення.

В Україні бюджетна децентралізація та об'єднання місцевих, часто малих, громад у більші, самодостатні об'єднані територіальні громади (ОТГ) здійснювалися одночасно. Одним із головних досягнень реформи варто вважати розпочату територіальну консолідацію муніципалітетів та паралельне збільшення прав і перспектив місцевого самоврядування великих громад. Ці зовсім нові суб'єкти адміністративно-політичної бази України отримали як значні права зі стягнення податків, так і прямі трансферти з державного бюджету.

Даний процес зробив передумови для формування своєрідного суспільного договору між громадянами, владою та підприємцями. Децентралізація, наприклад, спонукала місцеві ради зберігати та розширювати свою податкову базу, тобто залучати бізнес та інвестиції. Також ОТГ беруть на себе додаткові обов'язки щодо надання державних послуг, підтримка розвитку інфраструктури та регулювання формування свого природно-ресурсного потенціалу.

Нові ОТГ все більше залежать від місцевих надходжень, що супроводжується збільшенням частки видатків на комунальні послуги, що обтяжує бюджети громад. Водночас центральна влада продовжує надавати

пряму фінансову підтримку ОТГ та інвестувати в проекти місцевого та регіонального розвитку, які можуть співфінансувати громади.

Наприкінці 2018 року Національний інститут стратегічних досліджень підвів підсумки децентралізації. За допомогою місцевих бюджетів перерозподіляється приблизно 16% ВВП України. У 2018 році частка їх доходів становила 7,2% ВВП (у 2014 році – 5,2%). Вони підійнялися з 68,5 млрд грн. в 2015 році до 189,5 млрд грн. Частина місцевих бюджетів у суцільному бюджеті України підвищилася з 45,7% в 2015 році до 51,7% в 2018 році. Обсяг фінансування розвитку територій з державного бюджету збільшився з 0,6 млрд грн. в 2014 році. до 19,5 млрд грн. в 2018 році. Порівнюючи з 2014 роком державна підтримка розвитку територіальних громад та покращення їх інфраструктури зросла в 40 раз. Розмір державних дотацій на формування адміністративних структур ОТГ у 2018 році становив 1,8 млрд грн., а у 2019 рік запланували 2,0 млрд грн. У 2019 році в Україні реалізовано 80 програм державного сприяння розвитку територій, на котрі передбачено понад 85 млрд грн (у 2018 році – 65 млрд грн) [11].

Значні успіхи реформи децентралізації свідчать про те, що в Україні плавно формується система фінансово самодостатніх територіальних громад, які можуть виступати повноцінними суб'єктами реалізації державної політики в різних сферах. Одночасно у багатьох країнах подібні реформи тривають давно, результати яких неоднозначні. Оцінка способів локалізації та впровадження ЦСР та прогресу в розбудові природно-ресурсного потенціалу територіальної громади сприятиме визначенню пріоритетів та послідовному впровадженню реформ децентралізації, що сприятиме реалізації заходів, які раніше не могли бути реалізовані [5].

Варто зазначити, що хоча ЦСР фактично було прийнято для розробки Цілей піднесення тисячоліття [4], в ході підготовки та змісту цих програмних документів можна помітити деякі відхилення. Приміром, розвиток ЦСР базувався на широкому діалозі та консультаціях з різними групами захоплень із притягненням представників громадянського суспільства, власного сектору

та вразливих груп. Цілі розвитку тисячоліття здебільшого зосереджені на країнах із середніми та нижчими доходами та національними доходами, тоді як ЦСР є універсальними для всіх держав, включаючи розвинені. Вагомою особливістю є те, що держава не в змозі вибрати визначені ЦСР, ігноруючи решту, але рекомендується встановлювати основні цілі та завдання, які більше відповідають її контексту. Крім того, невід'ємною особливістю ЦСР є потреба у вдосконаленні інститутів управління, верховенства права та захисту прав людини, в той час як ЦСР жодним чином не розглядали ці сфери, необхідні для забезпечення добробуту населення та запобігання напруженості.

Таким чином, хоча існує загальний набір ЦСР, конкретні проблеми кожної країни щодо цих цілей, їхні відносні пріоритети та спроможність нинішньої системи місцевого самоврядування сприяти їх досягненню значно відрізняються. Розробка та реалізація будь-якої програми реформ має залежати від конкретної країни, враховуючи умови, політику, рівень розвитку та інші фактори, що мають відношення до національного виміру. Уряди перебувають на різних етапах координації планів розвитку з ЦСР, але кроки щодо контекстуалізації та прагматичного формування власної стратегії для їх досягнення часто можна покращити.

Місцеві органи влади та органи місцевого самоврядування мають бути уповноважені надавати допомогу у фінансуванні та впровадженні ЦСР. В даному випадку бюджетна децентралізація є одним із рішень державних інституцій, що сприяє мобілізації внутрішніх ресурсів задля звершення поставлених цілей. Усі його складові здійснюють вплив на цілі розвитку, хоч ступінь даного впливу різний. Приміром, дослідження [3] показують, що розподіл зобов'язань щодо видатків має найбільший вплив на ЦСР, тоді як запозичення мають найменший вплив, що свідчить про необхідність більше покладатися на внутрішні автономні ресурси.

Відмінності між країнами вказують на те, що для впровадження ЦСР та визначення ролі органів місцевого самоврядування та місцевого самоврядування необхідний набір контекстуалізованих, а не

стандартизованих інституцій і процесів. Хоч якщо настанови з ЦСР є основним акцентом, розробка конструктивних стратегій реформування місцевого самоврядування та механізмів підтримки сприятиме їх реалізації загалом. Багато країн, особливо країни з низьким і середнім рівнем доходу, можуть потребувати зовнішньої підтримки, але обмін досвідом між країнами аж ніяк не обмежений.

В цілому світі місцева влада та органи місцевого самоврядування безперервно намагаються впроваджувати інновації щодо підвищення якості надання послуг в напрямку децентралізації, міждержавної координації та покращення стосунків між громадськістю та чиновниками. Незважаючи на те, що в країнах з різним рівнем розвитку орієнтація політики буде відрізнятися через різний характер проблем, які підлягають розв'язанню, спільна роль муніципалітетів у реалізації ЦСР є спільною.

Таким чином, децентралізація, за умови правильного планування та впровадження, сприятиме вирішенню проблем розвитку та сприятиме фінансуванню та впровадженню не лише ЦСР в цілому, а й приведе до сталого розвитку місцевих громад та формування відповідного стійкого природно-ресурсного потенціалу.

1.2. Нормативно-інституційне забезпечення природно-ресурсного потенціалу громад

Для України надзвичайно важливим є перехід до сталого розвитку сільських територіальних громад та формування їхнього природно-ресурсного потенціалу: займаючи більшу частину України, сільські території перебувають у складному становищі [27]. Українське село переживає системну кризу, спостерігається нормативна та інституційна роз'єднаність в управлінні селом, у багатьох національних та регіональних програмах соціального розвитку. Інвестори в рамках різноманітних заходів державної підтримки практично не вкладають коштів у комплексний розвиток села,

формування його природно-ресурсного потенціалу, заходи раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища.

Ключовими нормативно-правовими актами, що регулюють перехід сільських територій на курс сталого розвитку є: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН та Глобальні ЦСР до 2030 року, Укази Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» та «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання збору даних для моніторингу реалізації ЦСР», а також Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна».

Систему нормативно-інституційного забезпечення формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад ми розглядаємо як об'єкт програмно-цільового та інноваційного управління, що містить сукупність елементів процесу управління, структурно та функціонально інтегрованих у цілісну модель. При цьому обов'язковою частиною запропонованої системи є наступні підсистеми (рис. 1.1.):

1) Фінансове моделювання, як комплекс методів та засобів інвестиційного керівництва фінансовими, технічними та іншими ресурсами території, що має на меті забезпечення економічної безпеки.

2) Розроблення та здійснення інноваційних проєктів. Система підготовки та прийняття рішень, направлених на формування, підтримання та розвиток інноваційно-технологічного потенціалу територіальних громад загалом та сільських, приміром, з урахуванням кожного господарства.

3) Стратегічне управління як неперервний процес обґрунтування та вибору довгострокових цілей сталого розвитку територіальних громад та розроблення визначених планів і програм, що забезпечують досягнення цих цілей. Стратегічне управління на даний час є найпоширенішим інструментом, який застосовують органи державної влади та місцевого самоврядування у процесі переходу до сталого розвитку.

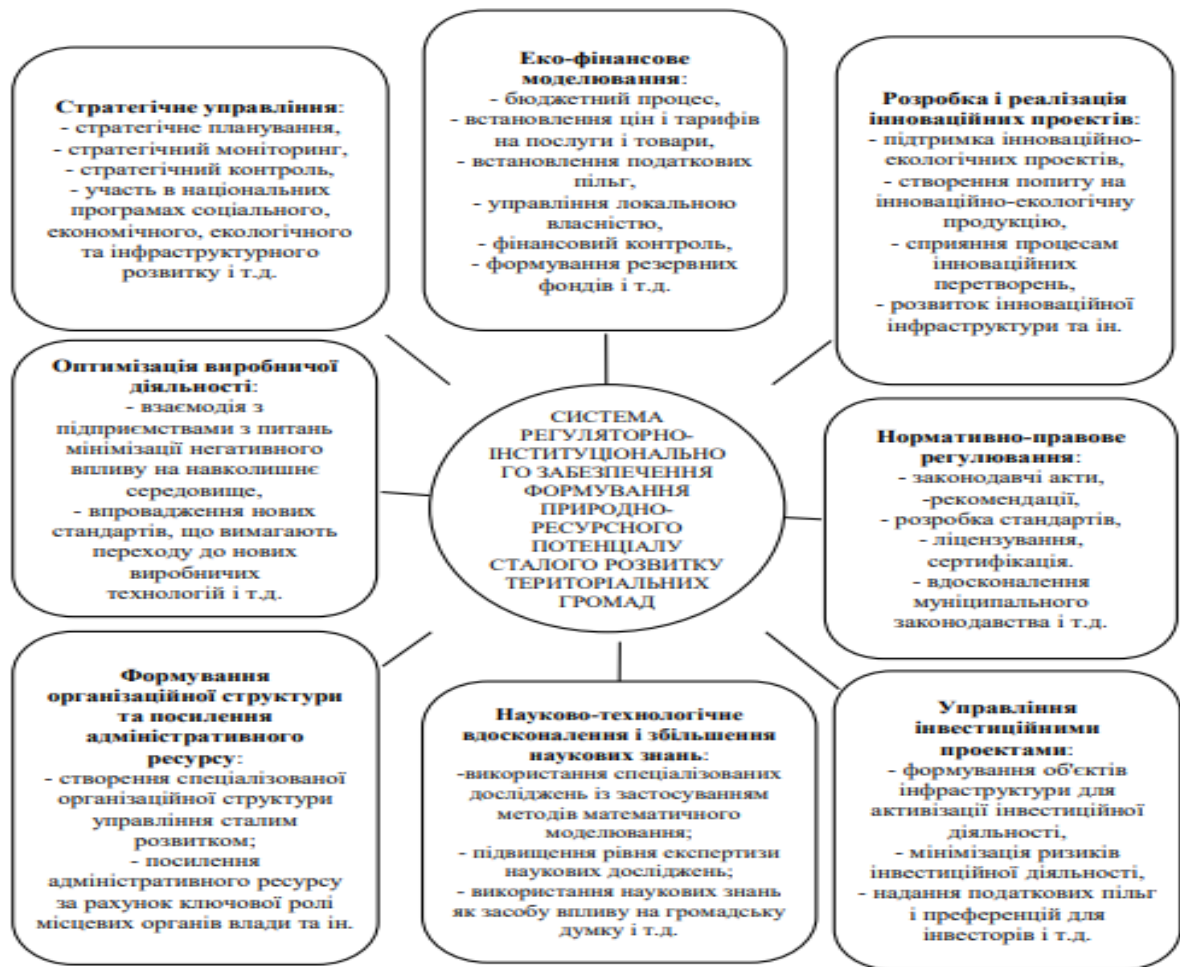

Рисунок 1.1 - Система регуляторно-інституціонального забезпечення формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад

4) Управління інвестиційними проєктами як комплекс методів та принципів управління інвестиційним процесом з метою підвищення інвестиційної привабливості місцевих громад. Зі зменшенням державної підтримки територіальні громади змушені все більше уваги приділяти можливості залучення інвесторів на свої території з метою формування природно-ресурсного потенціалу. Тому управління інвестиціями відіграє все більшу роль у спроможності місцевих громад вирішувати питання місцевого значення.

5) Оптимізація виробничої діяльності – це формування системи результативного правління та підтримки виробничого процесу, спрямованого на застосування сьогочасних інноваційних технологій та підвищення

конкуентоспроможності.

б) Нормативно-правове регулювання як процес створення правової бази, що забезпечує розвиток усіх сфер життя.

7) Формування організаційної структури та зміцнення адміністративного ресурсу. Здійснення будь-якої програми розвитку територіальних громад, у тому числі щодо її сталого розвитку та формування природно-ресурсного потенціалу, потребує чіткого розподілу функцій та повноважень.

8) Науково-технічне вдосконалення та збільшення наукових знань. В першу чергу, це перспектива використання новітніх розробок у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища, підготовки кваліфікованих працівників, а також застосування знань як інструменту формування потрібних бачень у суспільстві.

Теж потрібно створити інформаційні банки екорозвитку, які будуть відображати всю інформацію про розвиток територій на курсі до їх сталого розвитку. У поточних звітах як міністерств, так і статистиків розвиток сільських громад вкрай недостатньо представлений, відсутні широкі дані про соціальний статус села та екологічного стану.

Запропонована екосистема нормативно-інституційного забезпечення формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад (у тому числі сільських) є єдиним процесом, де один елемент виникає з іншого і є його продовженням, відсутні основні та другорядні елементи. Він базується на системі принципів, поділених на чотири групи: економічні, соціальні, екологічні та інституційні (рис. 1.2.).

Нормативно-інституційне забезпечення сталого розвитку територіальних громад та формування їх природно-ресурсного потенціалу сьогодні визначає три рівні: національний, регіональний, рівень територіальної громади.

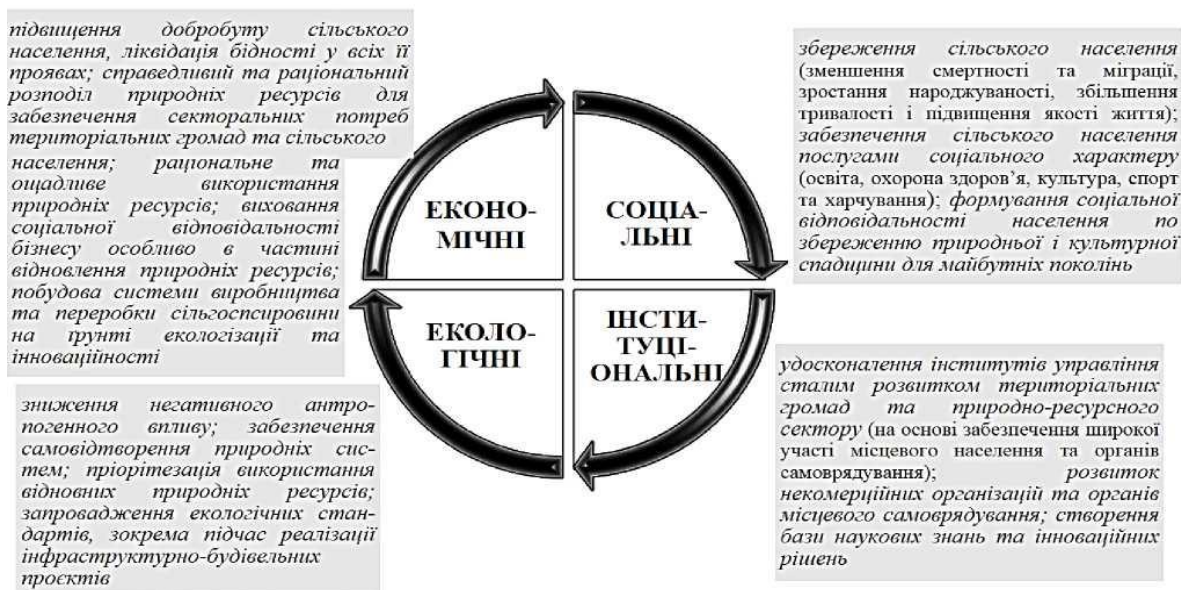

Рисунок 1.2 - Еко-система нового архітектурвання моделі формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад

Структура регуляторно-інституціонального забезпечення представлена на рис. 1.3.

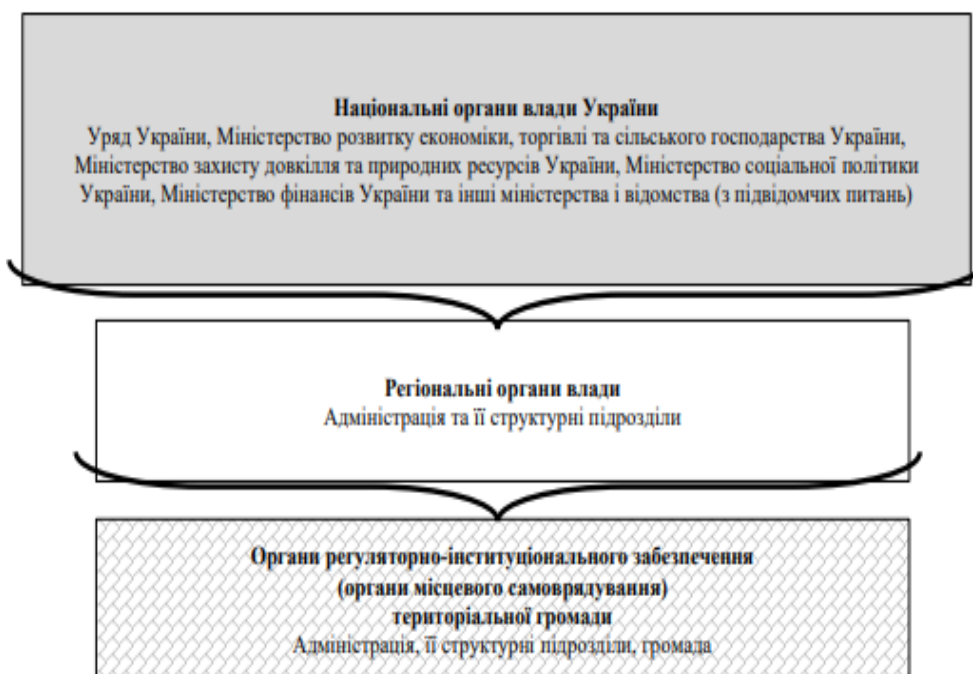

Рисунок 1.3 - Структура регуляторно-інституціонального забезпечення в новій архітектоніці формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад

Використання нормативно-інституційного забезпечення в новій архітектурі формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад є основним інструментом розробки та реалізації комплексу заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку конкретної місцевості. При її будівництві необхідно спиратися, насамперед, на інновації, оскільки такі принципи здатні «озеленити» економіку.

1.3. Індикатори забезпечення сталого розвитку територіальних громад

Розглядаючи концепцію нормативного забезпечення сталого розвитку територіальних громад, слід чітко розуміти, що об'єднана територіальна громада – це єдина система з дуже тісними взаємозв'язками. Тут не можна говорити про забезпечення сталого розвитку окремих сфер життя. Нормативно-правове забезпечення сталого розвитку територіальних громад має охоплювати всі сфери життєдіяльності, включаючи екзогенні та ендегенні орієнтовні відносини.

Отже, під забезпеченням сталого розвитку територіальної громади варто розуміти динамічне зростання, поєднання інноваційного стратегічного підходу з адаптаційними можливостями території до змін у результаті зовнішніх і внутрішніх факторів.

Згідно з цим визначенням, пріоритетними повинні бути наступні цілі сталого розвитку [36]:

формування та підтримання екологічно сприятливого середовища проживання для всіх верств населення шляхом збереження та відновлення екосистем;

побудова раціональної економіки природокористування, яка базується на підвищенні якості життя населення;

побудова якісної нормативно-правової та інституційної системи екологічного менеджменту;

охорона здоров'я, екологічно чистого середовища проживання тощо.

Отже, сталий розвиток спрямований на досягнення високого рівня якості життя в усіх сферах.

Тепер необхідно констатувати незбалансованість індикативної архітектури нормативного забезпечення розвитку територіальних громад. В великій кількості робіт вітчизняних та зарубіжних вчених подібні порядки пропонуються [36], та будь-яка з них має свої плюси та недоліки. Це пов'язано зі складністю, неоднозначністю та відсутністю єдиного розуміння проблем сталого розвитку територіальних громад.

Звісно, багато міжнародних організацій намагаються створити єдину орієнтовну архітектуру нормативного забезпечення сталого розвитку місцевих громад, але брак наскрізної інформації, обмеження на отримання тих чи інших даних, необхідність великих фінансових витрат заважають цьому процесу.

Сталий розвиток перебуває на стику економічних, соціальних та екологічних параметрів моніторингу.

Один із найповніших індикаторів сталого розвитку розроблено Комісією ООН зі сталого розвитку.

Показники стану характеризують ситуацію «тут і зараз», тобто в конкретний період часу. Показники реакції характеризують відношення «дія-реакція». Це ефективність прийнятих планів і програм, реалізованих заходів, вкладених коштів.

Схожою є класифікація показників, яка базується на вирішенні завдань, на які вони спрямовані [37]:

- показники стану;
- показники динаміки;
- показники рівноваги;
- цільові показники;
- фінансові показники;
- показники результату.

Окреслені системи індикаторів підходять для великих систем (національних, світових). Вони занадто громіздкі та дорогі для місцевого рівня (рівень територіальної громади).

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

2.1. Модель фінансового забезпечення формування природо-ресурсного потенціалу громад

Сучасна модель фінансової підтримки територіальних громад сприяла підвищенню мотивації до збільшення дохідної бази місцевих бюджетів. Завдяки бюджетній децентралізації надходження власних ресурсів до місцевих бюджетів усіх рівнів зросли майже в 4 рази – з 69,6 млрд грн у 2014 році до 276 млрд грн у 2019 році. Це ще сприяло впровадженню моделі формування природно-ресурсного потенціалу на засадах міжмуніципального співробітництва з кооперацією сучасних методів і засобів співпраці, вирішення екологічних проблем, природокористування на рівні громад. Таким чином, цим інструментом вже скористалися 1295 територіальних громад, уклавши понад 570 угод про співпрацю.

Задля забезпечення динамізму процесу формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад у межах запропонованого комплексу досліджень відповідного інституційно-нормативного забезпечення згруповано фокус-групи (кластери) актуальних та перспективних проблем з урахуванням реформ децентралізації (рис. 2.1.).

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 569 [25] відповідно до програми регіонального розвитку «Інноваційна економіка та інвестиції» затверджено 18 проектів: Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Львівська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька області та МОН. Загальна вартість проектів – 223,8 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 107,9 млн грн.

Рисунок 2.1 - Кластеризація поточної й перспективної проблематики процесу формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад

За програмою регіонального розвитку сільського господарства схвалено 11 проектів, ініційованих такими областями як: Кіровоградська, Львівська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька області та Мінагрополітики. Загальна вартість проектів – 223,6 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 149,9 млн грн.

Згідно з програмою регіонального розвитку «Розвиток потенціалу» затверджено 18 проектів, ініційованих: Дніпропетровськ, Донецьк, Кіровоград, Львів, Одеса, Рівне, Суми, Хмельницьк та МОН. Загальна вартість проектів – 109,1 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 103,0 млн грн.

Згідно з програмою регіонального розвитку «Розвиток туризму» затверджено 16 проектів, ініціаторами яких є: Вінниця, Житомир, Закарпаття, Львів, Одеса, Суми, Хмельницьк та Черкаси. Загальна вартість проектів – 203,6 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 126,9 млн грн.

Всеукраїнською солідарною програмою регіонального розвитку

затверджено 8 проектів, ініційованих: Закарпатська, Луганська, Львівська, Одеська області, МОН та Мінрегіону. Загальна вартість проектів – 142,9 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 128,9 млн грн. Термін реалізації проекту 12-36 місяців.

Загалом загальна вартість відібраних проектів, що реалізуються за 5 програмами регіонального розвитку, становить 902,8 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 616,2 млн грн, місцевих бюджетів – 286,9 млн грн.

При цьому програма збалансування цілей територіальних громад та природно-ресурсного сектору під назвою «Підтримка розвитку депресивних територій» протягом 2018-2020 років залишалася поза фінансуванням, формуючи кризові риси у формуванні природно-ресурсного потенціалу. .

Згідно з абзацом 2 пункту 1 статті 11 Закону України «Про засади державної регіональної політики» [24] плани заходів стосовно реалізації стратегій регіонального розвитку, розробляються на три роки. На сьогодні в усіх регіонах через відповідні плани дій реалізується другий етап територіальних стратегій сталого розвитку.

Список інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що реалізуються у 2019 році за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку, затверджено Кабінетом Міністрів України від 23 травня 2018 р. № 351-р. До розпорядження включено 685 проектів з фінансуванням з Державного фонду регіонального розвитку на суму 6,897 млрд грн.

Використання цих коштів станом на 1 січня 2019 року становило 5,487 млрд грн. Подібний рівень використання коштів пов'язаний з тим, що кошти Державного фонду регіонального розвитку, які мали бути спрямовані у червні-вересні, фактично були профінансовані у жовтні-грудні 2019 року завдяки низці рішень Уряду.

Формування сучасної ефективної системи інституційного забезпечення сталого розвитку та модернізації природно-ресурсної галузі, ключовим елементом якої мають бути агентства регіонального розвитку, є одним із головних пріоритетів державної регіональної політики та важливим чинником

забезпечення сталого соціального розвитку місцевих громад.

2.2. Екологічні параметри розвитку територіальних громад

Екологічні параметри стають все більш вирішальною складовою позиціонування країни на світовій арені, в оцінці конкурентоспроможності та стабільності регіонів, міст та місцевих громад. Сьогодні це яскраво виражена світова тенденція, про що свідчить кількість міжнародних та національних екологічних рейтингів за останні 10-15 років. Використання кількісних індикаторів та індексів для оцінки ефективності екологічної політики та сталого розвитку продовжить стрімко зростати, у тому числі у зв'язку з новими ініціативами - реалізацією Порядку денного ООН зі сталого розвитку до 2030 року та Паризької кліматичної угоди [40]. Єльський та Колумбійський університети у співпраці зі Всесвітнім економічним форумом підготували та опублікували глобальне дослідження, яке відображає досягнення країн у сфері управління природними ресурсами та їх раціонального використання з точки зору екологічної ефективності. Індекс екологічної ефективності 2020 року включає 24 показники в 10 категоріях, які відображають різні площини стану навколишнього середовища та життєздатності його екологічних систем, збереження біологічного різноманіття, боротьбу зі зміною клімату, здоров'я населення, економічні практики та ступінь його навантаження на довкілля, а також ефективність державної політики у сфері екології, що дозволяє оцінити стан довкілля та життєздатність екосистем у 185 країнах світу.

Індикатори «озеленення» економіки України за рейтингом протидії змінам клімату ССРІ 2020 відображено на рис. 2.2.

У розділі про Україну вказано, що її відносно високий загальний бал пов'язаний з енергоефективністю та низькими викидами парникових газів. Однак це пояснюється не свідомим підходом, а економічними труднощами.

Вслід в рамках моніторингового дослідження екологізації національної економіки та кількісних та якісних показників природно-ресурсного

потенціалу в контексті спроможності реалізації європейського «зеленого» курсу розглянемо 5В проєкцію його показників:

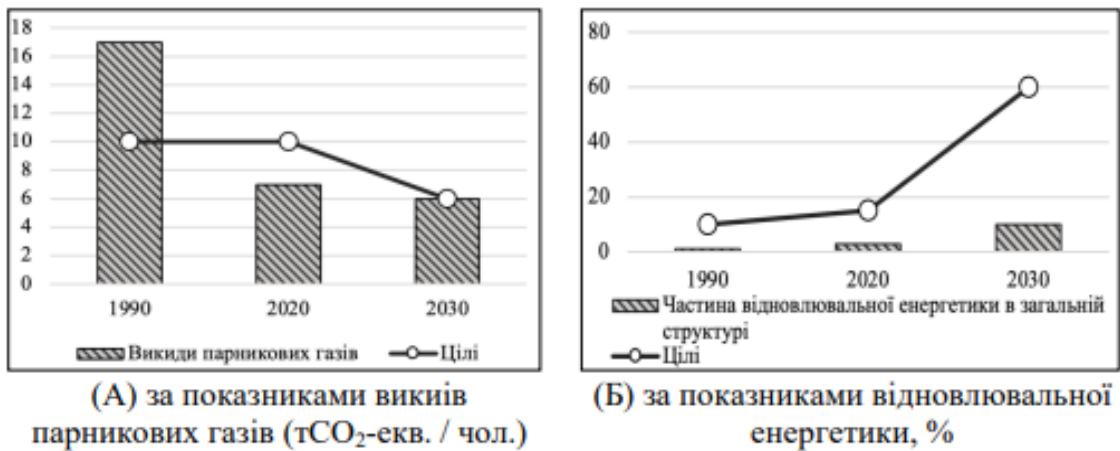

Рисунок 2.2 - Профіль України в рейтингу Climate Change Performance Index

1) Шкідливі викиди в атмосферу. У 2019 році зі стаціонарних промислових джерел в атмосферу викинуто 2,2 млн тонн, що становить 42,0 кг на душу населення. Хоча за останні вісім років з 2011 року відбулося скорочення викидів від промисловості на 46,5%.

Найбільше забруднення атмосферного повітря спричиняє важка промисловість, яка використовує процеси відкритих гірських виробок та процеси спалювання палива - видобуток корисних копалин - 20,2% (від загального обсягу викидів промислових підприємств), переробка - 36,6%, у тому числі металургія - 30,2%), виробництво електроенергії - 43,2% (рис. 2.3.).

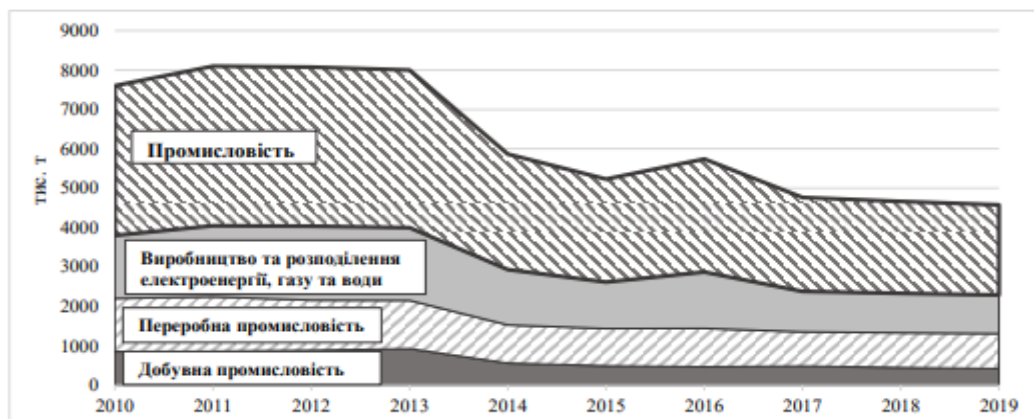

Рисунок 2.3 - Обсяги забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел

Найбільш забруднене повітря в старопромислових регіонах України - Донецькій (773,4 тис. тонн), Дніпропетровській (566,7), Івано-Франківській (205,3), Запорізькій (173,5) областях, що через домінування в цих регіонах підприємств гірничодобувної промисловості, металургії та виробництва електроенергії, які є найбільшими забруднювачами повітря. На них припадає 31,5%, 23,4%, 8,4% і 7,2% від загального обсягу викидів шкідливих речовин промисловими підприємствами країни.

2) Використання прісної води та скидання без очищення у водні стоки. За середньорічним обсягом водоспоживання Україна посідає 16 місце (14,8 млрд м³) серед європейських країн, 5 місце – за обсягом використання води на промислові потреби.

Найбільшими споживачами води є галузі промисловості, які використовують майже 60% прісної води, яка йде на промислові потреби. За 2010-2019 рр. загальний обсяг споживання прісної води в промисловості зменшився на 790 млн м³, або на 15% (рис. 2.4).

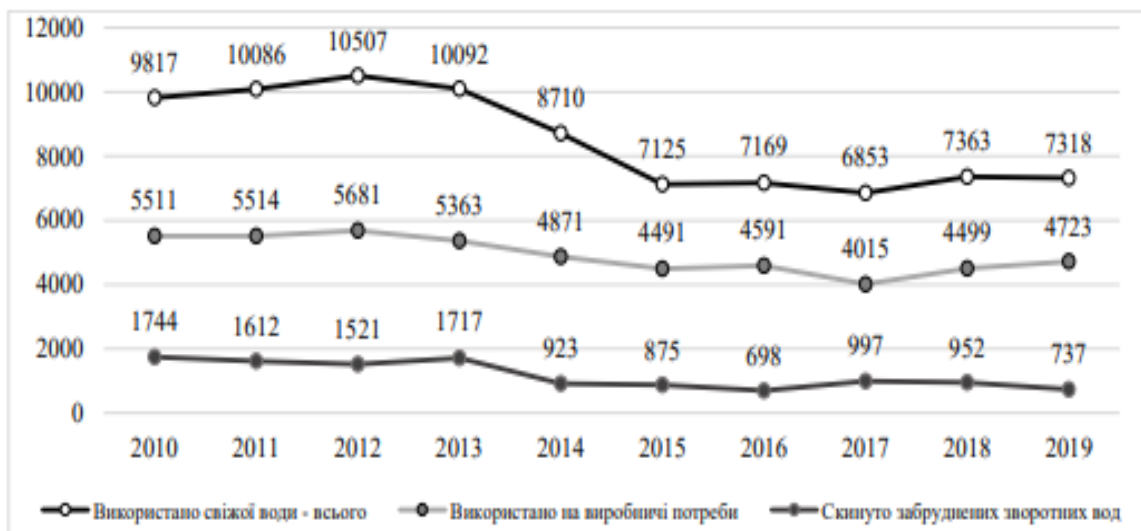

Рисунок 2.4 - Основні показники використання води, млн м³

На протязі 2010-2019 рр. спостерігається тенденція до зменшення загального об'єму водовідведення, що зв'язано зі скороченням обсягів водозабору та використання. Найважливішою техногенною проблемою є забруднені стічні води, що скидаються в поверхневі води без очищення. У

2019 році їх обсяг склав 140 млн м³ і зменшився на 55,5% порівняно з 2010 роком.

Галузь озеленення потребує освоєння нових територій та об'єктів регулювання водокористування. Крім того, основні зусилля мають бути зосереджені на скороченні викидів у водне середовище та інтенсифікації будівництва очисних споруд.

3) Поводження з відходами. У 2019 році загальна маса накопичених на території України відходів за класами небезпеки (I-IV) перевищує 15,5 млрд тонн, тоді як обсяг промислових небезпечних відходів лише за 2019 рік зріс на 2,6 млрд тонн порівняно з 2018 роком.

4) Інноваційна діяльність підприємств. Вагомими показниками, що характеризують процес озеленення галузі, є кількість впроваджених маловідходних та ресурсозберігаючих технологій на промислових підприємствах, та кількість підприємств, які їх запровадили. За даними, 783 промислові підприємства були інноваційними у 2019 році. Частка промислових підприємств, які впровадили інновації коливається від 11,6% у 2010 році до 13,7 % у 2019 році. Однак у натуральному вияві тенденція цього показника стабільно знижується з рівня 1218 у 2010 році до 688 підприємств у 2019 році.

Як показано на рис. 2.5, крива динаміки кількості промислових підприємств, що впроваджують інновації, потрапляє у складну для промисловості в 2014 та 2015 рр., хоча в останні роки тенденція залишається незмінною.

У сфері водопостачання, водовідведення, поводження з відходами протягом 2013-2019 рр. спостерігається неоднозначна тенденція із зростанням до 2017 р. та значним зниженням у 2018 р. та невеликим зростанням у 2019 р. Кількість впроваджених маловідходних ресурсозберігаючих технологій на підприємствах також зросла до рівня 73 у 2017 році та значно впала у 2019 році, склавши лише 15 процесів.

Рисунок 2.5 - Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (продукцію та/або технологічні процеси)

5) Розвиток нових напрямків зеленої промисловості.

Проте, враховуючи необхідність формування єдиного ментального простору щодо напрямів, джерел, механізмів фінансової підтримки Зеленого курсу України в рамках Європейського зеленого курсу, актуальні питання, пов'язані з поглибленням емпіричних досліджень щодо ступеня залучення фінансових установ в «озеленення» секторів національної економіки, участь у цих процесах системоутворюючих державних банків як постачальників відповідних бюджетних програм і водночас «зелених» донорів розвитку малого та середнього бізнесу на селі, енергетиці, будівництві, тощо.

2.3. SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку громади

Територія України має відмінності в рівні соціально-економічного розвитку, котрі з'явилися внаслідок непродуманої політики управління природними ресурсами та сільським господарством, промисловим і непромисловим комплексами сільських територій, недостатньою оцінкою їх потенціалу для самодостатнього розвитку.

На даний час відсутня загальноприйнята методика розрахунку індексу сталого розвитку територіальних громад загалом та сільських, зокрема, та їх

типології на основі індексу сталості. Існує багато систем індикаторів, які оцінюють сталий розвиток місцевих громад, кожна з яких має свої переваги та недоліки. Проте загально визнаного методичного підходу до оцінки рівня сталого розвитку сільських територіальних громад немає.

Вважаємо, що методологічний підхід до оцінки соціально-економічних передумов сталого розвитку сільських громад має включати такі ітерації:

- кількісна і якісна оцінка показників, що оцінюють стійкість соціально-економічної сфери, сільського господарства та природно-ресурсного потенціалу;
- обґрунтування найбільш значущих тенденцій забезпечення сталого розвитку територіальної громади;
- визначення переваг та обґрунтування пріоритетів у розвитку досліджуваної територіальної громади (рис. 2.6).

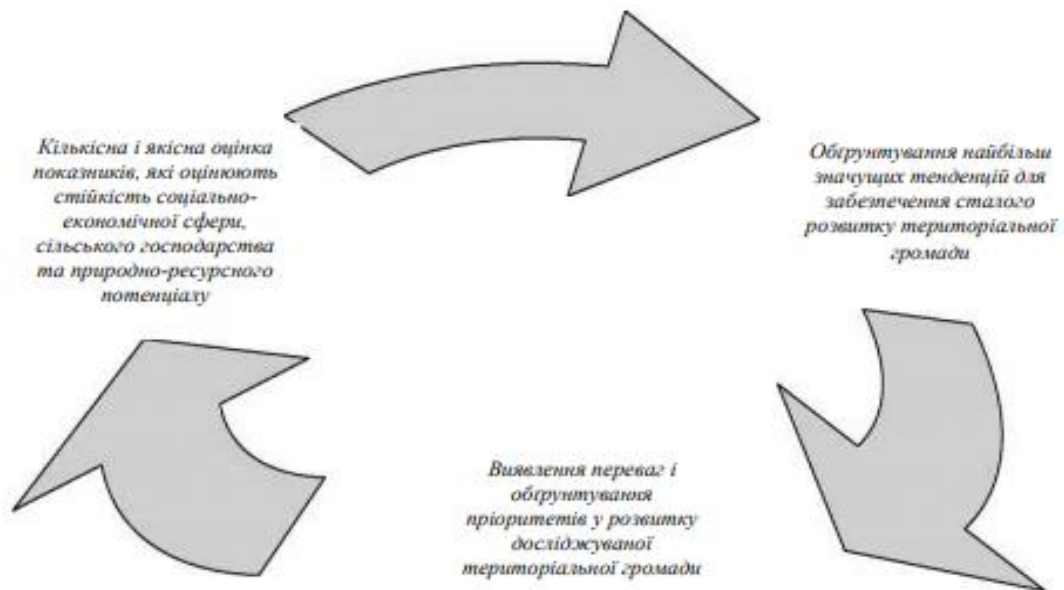

Рисунок 2.6 - Зміст методичного підходу до оцінювання соціально-економічної стійкості розвитку сільської територіальної громади

Одним із кроків запропонованого методичного підходу є визначення головних пріоритетів у розвитку територіальної громади, що найбільш ефективно здійснюється шляхом використання SWOT-аналізу.

Для подолання цих проблем ми розробили матрицю SWOT-аналізу, яка

заповнюється за допомогою MS Excel. В основі матриці лежить поділ на сильні та слабкі сторони, які визначають розвиток територіальної громади в даний час, та загрози та можливості, які визначають її розвиток у майбутньому. Оцінка проводиться за шкалою від 5 до -5. SWOT-матриця заснована на класичному розподілі на такі групи: S (сильні сторони), W (слабкі сторони), O (можливості) і T (загрози).

Як ілюстрацію проведемо SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку територіальних громад досліджуваних територій. Для цього ми провели опитування представників адміністрацій територіальних громад та районів. Дані представлені в табл. 2.1.

На основі аналізу табл. 2.1 ми визначили 11 сильних і слабких сторін і 13 можливостей і загроз для майбутнього розвитку. Формування часових рядів відбувалося за таким методом:

Сили оцінювалися від 1 до 5 балів. Те ж саме стосується слабких місць, але шкала від 1 до -5 балів.

Відповідаємо на запитання від O1 до O13 і виставляємо оцінку від 0 до 5 балів, враховуючи умови, визначені поточною лінією S/W (якщо не можемо визначити або немає зв'язку, ставимо 0). Додайте отримані значення зі значеннями, наведеними в пункті 1, і отримайте оцінку ступеня взаємодії факторів.

Дайте відповіді на запитання від T1 до T13 і поставте оцінку від 0 до -5 балів, враховуючи умови, визначені поточною лінією S/W (якщо не можемо визначити або немає взаємозв'язку, ставимо 0). Додайте отримані значення зі значеннями, наведеними в пункті 1, і отримайте оцінку ступеня взаємодії факторів.

Для визначення сильних сторін та основних загроз розвитку сільських громад у найближчі роки (в результаті – ми зможемо визначити основні цілі та завдання розвитку) необхідно виявити взаємозв'язок та ступінь впливу факторів. Матриця зв'язків представлена на рис. 2.7.

Таблиця 2.1 - SWOT-аналіз сталого розвитку досліджуваних територіальних громад

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
<p>1) Тенденція зниження викидів шкідливих речовин в атмосферу (S1)</p> <p>2) Наявність розвинутої соціальної інфраструктури села та/або міста (S2)</p> <p>3) Наявність великих сільськогосподарських підприємств (S3)</p> <p>4) Вигідне транспортно-географічне положення (S4)</p> <p>5) Наявність підприємств і умов для розробки і впровадження інноваційної продукції та високих технологій (S5)</p> <p>6) Реалізація великої кількості проєктів і цільових програм з розвитку охорони здоров'я, соціального забезпечення, освіти та міського господарства (S6)</p> <p>7) Високий рівень впорядкованості житлового фонду центральним опаленням, газифікація (S7)</p> <p>8) Наявність підприємств і умов для ресурсозбереження і реалізації екологічних проєктів (S8)</p> <p>9) Сприятливі агрокліматичні та географічні умови для ведення сільського господарства (S9)</p> <p>10) Стан флори і фауни, як основи для впровадження екологічно чистого виробництва та розвитку екотуризму (S10)</p> <p>11) Стабільна чисельність населення, зростання витрат населення (S11)</p>	<p>1) Зручне географічне положення і добре розвинена транспортна інфраструктура сприяє відтоку висококваліфікованої робочої сили в великі міста (W1)</p> <p>2) Значна частина дорожньо-транспортних комунікацій потребує капітального ремонту (W2)</p> <p>3) Високий ступінь зносу комунікацій житлово-комунального комплексу, практично всі підприємства ЖКГ перебувають в стані банкрутства (W3)</p> <p>4) Значна кількість земель не використовується в сільському господарстві (W4)</p> <p>5) Високий ступінь фізичного і морального зносу основних виробничих засобів в ряді підприємств (W5)</p> <p>6) Низька окупність об'єктів соціального призначення (W6)</p> <p>7) Низький рівень доступу товаровиробників до ринків капіталу (W7)</p> <p>8) Домінує неорганізований відпочинок. Туристичний бізнес практично не розвинений (W8)</p> <p>9) Нерозвиненість використання сучасних ринкових систем управління, організації праці, ресурсозбереження та ін. (W9)</p> <p>10) Слабка фінансова самостійність територіальної громади (W10)</p> <p>11) Забруднення навколишнього середовища, наявність несанкціонованих звалищ (W11)</p> <p>12) Низька оплата праці на сільськогосподарських підприємствах (W12)</p>
Можливості:	Загрози:
<p>1) Поліпшення дорожньо-транспортної інфраструктури (O1)</p> <p>2) Значний виробничий і науковий потенціал в сільському господарстві. Можливість підвищення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва (O2)</p> <p>3) Модернізація системи охорони здоров'я і освіти (O3)</p> <p>4) Модернізація системи ЖКГ (O4)</p> <p>5) Розвиток ринку фінансів і консалтингових послуг (O5)</p> <p>6) Будівництво нового житла (O6)</p> <p>7) Розширення ринку збуту продукції місцевих товаровиробників (O7)</p> <p>8) Розвиток туризму (O8)</p> <p>9) Залучення іноземних інвестицій (O9)</p> <p>10) Розвиток малого бізнесу, особистих підсобних господарств і збільшення податкових зборів (O10)</p> <p>11) Зростання обсягів виробництва в сільському господарстві на основі модернізації виробничих процесів (O11)</p> <p>12) Підвищення ефективності управління державними видатками та забезпечення фіскальної</p>	<p>1) Погіршення стану об'єктів житлового фонду та соціальної сфери (T1)</p> <p>2) Зростання тарифів на енергоносії та водопостачання (T2)</p> <p>3) Зростання виробничих витрат, як наслідок інфляційних процесів (T3)</p> <p>4) Збільшення вартості послуг зв'язку (T4)</p> <p>5) Зниження якості населення, як наслідок негативних демографічних процесів (T5)</p> <p>6) Збільшення вартості транспортних послуг (T6)</p> <p>7) Збільшення вартості робіт і послуг в будівельному секторі (T7)</p> <p>8) Зниження доступності системи кредитування виробничої діяльності (T8)</p> <p>9) Збільшення дефіциту бюджету територіальної громади (T9)</p> <p>10) Збільшення податків (T10)</p> <p>11) Низька заробітна плата (T11)</p> <p>12) Зниження якості медичного обслуговування (T12)</p> <p>13) Зниження інвестиційної привабливості (T13)</p>

На основі аналізу матриці можна констатувати, що основними проблемами досліджуваних територіальних громад, які потребують вирішення в середньостроковій перспективі, є: слабка фінансова незалежність територіальної громади, низька заробітна плата в сільськогосподарських підприємствах, значна частина автомобільного транспорту потребує значних ремонтів, нерозвинене використання сучасних систем управління ринком природно-ресурсної галузі, організації праці, ресурсозбереження тощо.

		Майбутнє																									Пріоритет			
		Можливості													Загрози															
		O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	O10	O11	O12	O13	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12			T13	
Теперішнє	Сильні сторони	S1	7	9	6	7	3	6	7	6	9	5	5	4	6	0	1	2	1	0	2	1	-1	-1	-1	0	0	83	SOT-стратегії	
		S2	9	9	7	7	8	7	8	8	8	7	6	4	4	-1	-1	0	1	0	2	1	0	0	1	2	2	1		100
		S3	9	7	9	7	7	8	9	6	8	9	9	7	8	0	1	-1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1		104
		S4	6	6	7	8	8	9	8	7	7	8	6	8	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		96
		S5	5	5	4	4	9	5	3	8	5	3	4	7	5	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	1	0	1		73
		S6	8	7	6	8	8	7	7	8	8	8	7	8	6	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	2	0		100
		S7	4	4	5	5	7	4	7	0	2	2	4	6	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		54
		S8	5	5	6	7	7	8	7	7	9	6	8	6	8	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2		92
		S9	9	8	5	8	8	8	8	5	7	7	9	4	8	1	1	1	1	0	1	1	0	0	1	2	0	1		104
		S10	7	8	7	8	7	7	6	7	8	8	8	6	6	2	2	0	1	0	1	1	1	0	0	2	0	2		105
		S11	7	8	4	5	7	8	6	8	6	9	8	7	7	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	2	1	1		102
	Слабкі сторони	W1	-1	2	0	1	-2	0	-1	0	-1	-2	-1	-2	0	-4	-4	-4	0	0	-5	-5	0	-7	0	-5	0	-4	-45	WOT-ризик
		W2	-2	-2	0	-1	0	-2	-2	0	-3	-2	-2	-1	-1	-8	-5	-2	0	0	-5	-8	0	-7	0	-5	-4	-6	-68	
		W3	-1	-2	-1	-3	-2	-1	-2	-2	-2	-2	-2	-1	-1	-8	-8	-8	-2	0	-7	-4	-4	-7	0	-7	-6	-7	-90	
		W4	0	0	-1	-1	-1	0	-1	-2	-1	-2	-1	-2	-1	-5	-5	-5	-4	-7	-4	-4	-4	0	-5	-5	-4	-69		
		W5	-1	0	-2	-1	-2	0	0	0	-2	-1	0	-1	-1	-8	-7	-4	-4	0	-7	-4	-8	-7	-7	-7	-7	-7	-88	
		W6	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-2	-8	-8	-5	-4	0	-7	0	-7	-9	-7	-8	-6	-7	-102	
		W7	-2	0	-2	0	0	0	-1	-1	-1	-1	-2	-2	-2	-9	-8	-5	-5	0	-7	-5	-7	-9	-8	-8	0	-8	-93	
		W8	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-4	-8	-8	-8	0	-8	-8	-8	-5	0	-7	0	-9	-86	
		W9	-1	-1	-1	-2	-2	-1	-1	-2	-1	-2	-2	-1	-2	-6	-6	-7	-7	-7	0	-6	-6	-7	-7	-7	0	-6	-91	
		W10	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-6	-6	-6	-6	-6	0	-6	-7	-7	-4	-4	0	-8	-79	
W11	0	0	0	0	-1	0	0	-2	-1	0	0	-2	-2	-7	0	-3	-3	0	-3	-3	0	0	0	0	0	-5	-32			

Рисунок 2.7 - Матриця взаємозв'язку сильних і слабких сторін у розвитку сільських територіальних громад досліджуваних районів з можливостями і загрозами в майбутньому

Найсильніші сторони розвитку сільських громад досліджуваних територій зумовлені такими факторами, як стан рослинного і тваринного світу як основи впровадження чистого виробництва та екотуризму, сприятливі агрокліматичні та географічні умови для сільського господарства, наявність

великих с.-г. підприємств та інші.

Вдаючись до високого ступеня кореляції, ці проблеми з більшою ймовірністю негативно вплинуть на розвиток досліджуваного об'єкта в майбутньому. Таким чином, серед досліджуваних об'єктів пріоритетними завданнями для досягнення сталого розвитку територіальних громад мають бути: досягнення фінансової незалежності, реформування та модернізація системи житлово-комунального господарства, впровадження ресурсозберігаючих технологій, удосконалення та подальший розвиток дорожньо-транспортної мережі та природної ресурсний потенціал.

Слід визнати, що окрім зазначених проблем, загалом значна кількість сільських громад має високі темпи соціально-економічного розвитку. Аналіз показав, що сільські громади мають низку проблем, які перешкоджають створенню умов для їх сталого розвитку: демографічний ризик, безробіття, низька заробітна плата, скорочення сільськогосподарських підприємств, непорядкованість житла, низький рівень соціальної інфраструктури, деградація навколишнього середовища та втрата природно-ресурсного потенціалу тощо.

При аналізі системи управління сталим розвитком сільських територіальних громад було виявлено низку системних проблем: поверховість та декларативність політики сталого розвитку, нерозвиненість системи інструментів забезпечення формування природно-ресурсного потенціалу, висока централізація місцевого самоврядування тощо.

Отже, запропонований методичний підхід до оцінки соціально-економічної та природно-ресурсної стійкості сільських територій дає змогу отримати комплексну оцінку всіх територій сільських громад, визначити їх конкурентні переваги та заходи протидії, представити найбільш імовірні сценарії розвитку подій на певній території.

РОЗДІЛ 3 ПОКРАЩЕННЯ СТАНУ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Державне стимулювання формування природо-ресурсного потенціалу територіальних громад

Визначальну роль у розвитку будь-якої країни зіграє природно-ресурсна сфера, оскільки більшість галузей у ланцюжку доданої вартості містять той чи інший природний ресурс або їх сукупність. Тому від стану природних ресурсів залежатиме траєкторія економічного розвитку країни в цілому та окремих суб'єктів господарювання, видів економічної діяльності, регіонів, а також добробут населення та самозабезпечення територіальних громад, ефективності процесів, котрі у ній відбуваються.

За даними Домбровської С., Коврегіна В., Латишава О. та інших [6], в останні десятиліття в Україні вирішуються екологічні проблеми та змінюється стан природного середовища, на основі чого вона входить до переліку найбільш забруднених країн.

Для вирішення проблем слід використовувати форми і методи, що стимулюють інтенсивне використання природних ресурсів, які в даному випадку є попереджувальними природоохоронними заходами, що запобігають негативному впливу на навколишнє середовище.

Втім ефективність стимулювання у природно-ресурсній сфері залежатиме від методів та інструментів, обраних державою.

Аналізуючи думки деяких дослідників [6], робимо висновок, що в нашій країні можна виділити бюджетні, нормативно-планові та цільові форми державного стимулювання у природно-ресурсній сфері (рис. 3.1.).

Проте в Україні економічне стимулювання у природно-ресурсній сфері у зазначених формах є малоефективним.

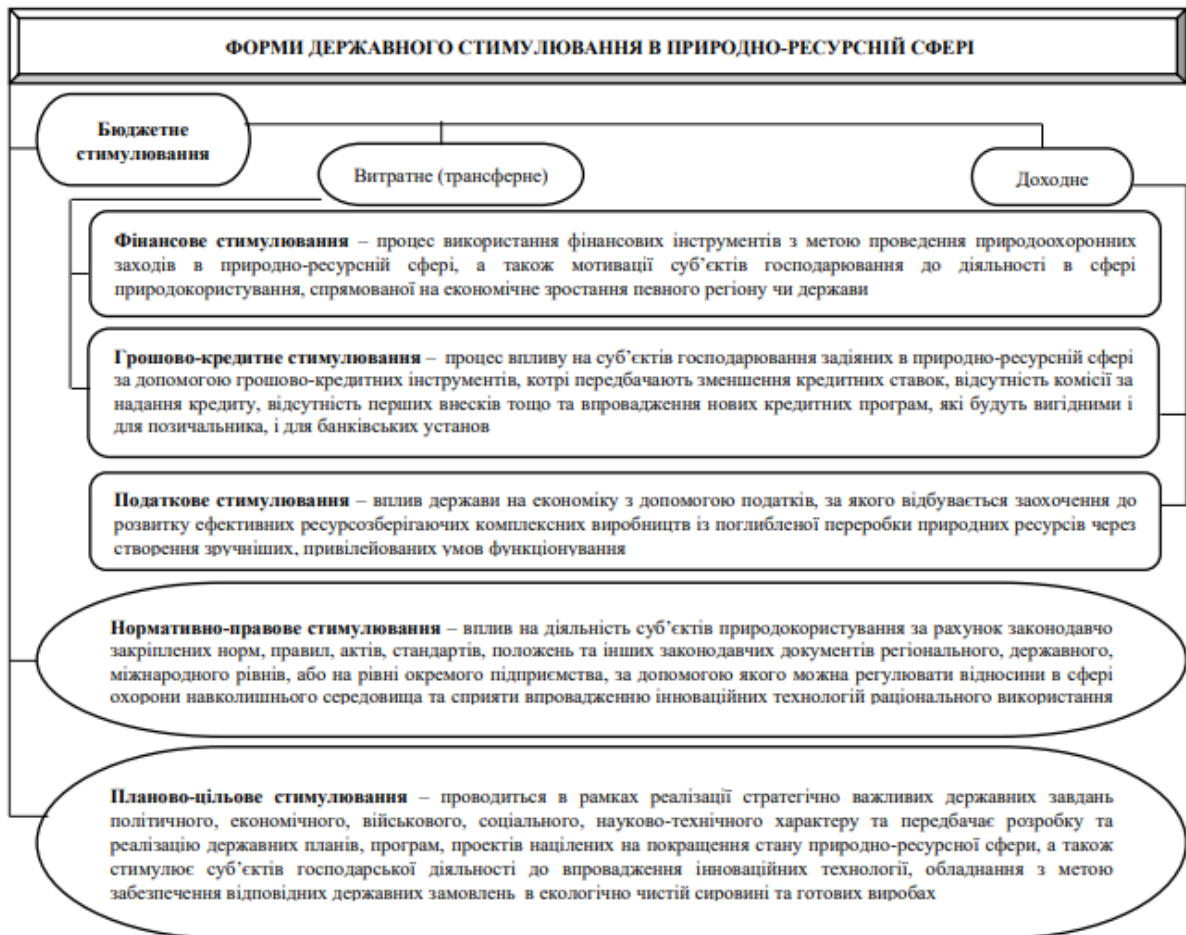

Рисунок 3.1 - Форми державного стимулювання в природно-ресурсній сфері

Недостатня система бюджетних асигнувань не дозволяє повністю фінансувати необхідні природоохоронні заходи та здійснювати ефективні екологічні інвестиції промислових підприємств.

Теребух А., Ільницька-Гикавчук Г., Макар О. [32] відмічають, що, хоч державний бюджет є значним інвестором екологічних програм, переважно природоохоронні заходи відбуваються за рахунок власних коштів підприємств.

На думку Файчука О. [34], визначальною проблемою фінансового забезпечення інноваційних проєктів в Україні є недосконалість вітчизняного законодавства. Вчений вважає, що це шкодить активізації процесу фінансування інноваційних проєктів та формуванню інноваційної інфраструктури.

Погоджуємося з Поліщуком В. [22], що наразі в Україні практично

відсутні пільги з екологічного податку.

Екологічний податок розраховується лише на основі ставок за викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище [22]. Отже, екологічний податок має форму штрафу за забруднення природно-ресурсної сфери. Це заохочує промислові підприємства до використання екологічно чистих технологій та обладнання, а також сприяє розвитку безвідходного виробництва. Проте для значного покращення стану природно-ресурсної сфери в нашій країні необхідно залучати нові інструменти екологічного та економічного стимулювання та оновлювати існуючі.

За сьогоденних умов, на гадку Карліна М. [12], варто застосовувати не екологічні штрафи, а фінансові стимули для тих підприємств, які зменшують викиди забруднюючих речовин, використовувати нові інструменти фіскального стимулювання для розвитку екологічної та економічної сфер. За словами вченого, це наростить ступінь соціальної відповідальності підприємництва за навколишнє середовище.

Важливим кроком у покращенні екологічної ситуації стало впровадження та реалізація європейськими країнами ідей концепції «зеленої економіки».

Зелена економіка визначається як система економічної діяльності з виробництвом, розподілом і споживанням товарів, що веде до підвищення добробуту населення держави та регіонів, без екологічної шкоди для майбутніх поколінь при зниженні ризику дефіциту природних ресурсів [16].

Теорія зеленої економіки стала однією із найважливіших елементів стратегії розвитку європейських країн, що заохочує до ефективнішого використання природних ресурсів, виробництва екологічно чистих конкурентоспроможних товарів і послуг та сприяє збільшенню зеленого сектору [16]. Ця концепція спрямована насамперед на соціально-екологічний розвиток, що забезпечує фінансово-економічні інтереси держави [16].

Результати реалізації цієї концепції були приголомшливими – країни, які здійснювали свою господарську діяльність на її основі, змогли не лише

вирішити існуючі екологічні проблеми, а й змогли створити умови для зростання природно-ресурсного потенціалу, забезпечуючи при цьому сталий економічний розвиток.

Запровадження європейськими державами принципів нової екологічно орієнтованої концепції «зеленої економіки» в національному господарстві призвело до появи нових форм і методів економічного стимулювання екологічного освоєння природних ресурсів.

Політика ЄС приділяє велику увагу гармонізації економічної, екологічної та соціальної сфер.

Причому державне стимулювання в основному спрямоване на суб'єктів господарювання, а ринкове – на споживачів природних ресурсів і сировини.

Стимулювання еколого-економічного розвитку природно-ресурсної сфери в країнах Європи здійснюється переважно у формі державно-приватного партнерства. У цій формі, як правило, держава виступає замовником, а приватні підприємства - виконавцями екологічних проектів. Держава стимулює суб'єкти господарювання до екологічного розвитку, в основному, вкладаючи величезні фінансові інвестиції в покращення екологічного стану довкілля та підвищення екологічних норм і стандартів, оновлює інструменти екологічного права. Наслідком такої співпраці є розвиток екологічного бізнесу, екологічної інфраструктури, інновації в НДДКР, задоволення державних і суспільних потреб в екологічно чистих продуктах і послугах, збільшення розмірів державних бюджетів тощо.

Враховуючи наведену інформацію, можна твердити, що економічні стимули у природно-ресурсній сфері як у нашій країні, так і в країнах Європи спрямовані на збільшення сектора зеленої економіки. Оскільки результати екологічного та економічного розвитку в ЄС та Україні в майбутньому залежатимуть від рівня дотримання принципів «зеленої економіки», пошуку оптимального поєднання форм і методів економічного стимулювання природних ресурсів всього (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 - Порівняння результатів економічного стимулювання в

природно-ресурсній сфері в країнах ЄС та Україні в залежності від форм та методів, які для цього застосовуються

Напрямок стимулювання	Результати стимулювання	
	Україна	Країни ЄС
Розробка та впровадження технологій раціонального природокористування, розвиток ВДЕ	Економія витрат на природні ресурси: здешевлення виробничої та споживчої вартості природних ресурсів	Підвищення рівня соціо-еколого- економічного розвитку; забезпечення сталого розвитку
Виробництво екологічної сировини, товарів (продукції) та послуг	Забезпечення, головним чином, потреб зовнішніх споживчих ринків	Задоволення, в основному, споживчих потреб внутрішнього ринку
Зменшення відходів промислових виробництв	Низький рівень повторного використання відходів; наявність несанкціонованих сміттєзвалищ	Розвиток безвідходних виробництв, встановлення лімітів на відходи промислових підприємств
Проведення запобіжних природоохоронних заходів	Природоохоронні заходи мають здебільшого примусовий характер (у вигляді екологічних штрафів, податків)	Природоохоронні заходи носять заохочувальний характер (субсидії, пільги, фінансові трансфери тощо)
Розвиток інноваційної діяльності в напрямку покращення загального стану екології	Вкладання фінансових інвестицій, головним чином, в закупівлю закордонного екологічно чистого обладнання	Вкладення фінансових інвестицій в розробку власних інноваційних екологічних проектів, технологій, виробництво обладнання

Згідно з даними табл. 3.1, для впровадження принципів «зеленої економіки» в Україні необхідно використовувати нові форми та методи економічного стимулювання у природно-ресурсній сфері.

За допомогою форм та методів ми зможемо підвищити ефективність економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері нашої держави (рис. 3.2).

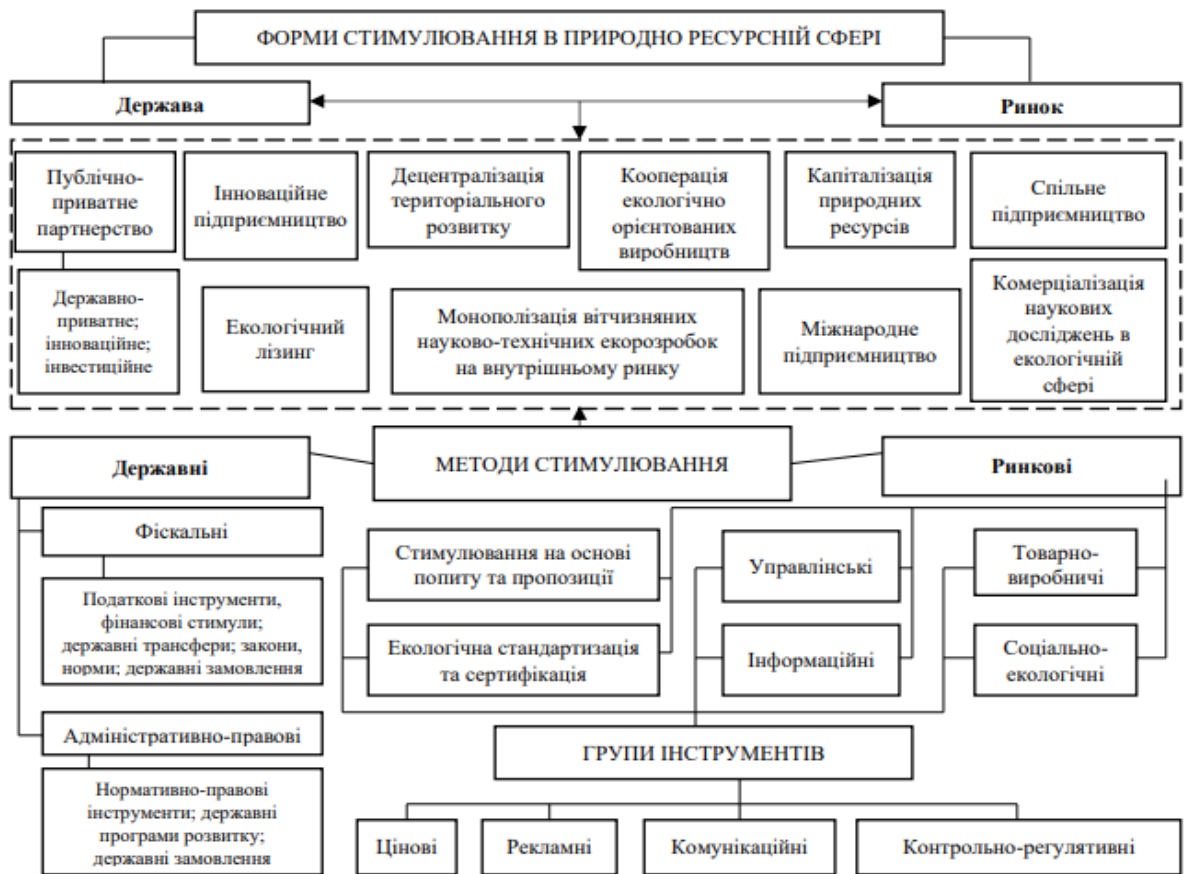

Рисунок 3.2 - Нові форми та методи підвищення ефективності економічного стимулювання в природно-ресурсній сфері України

Реалізація вищезазначених пропозицій дасть змогу суттєво вдосконалити систему економічного стимулювання в природно-ресурсному секторі шляхом закладення основ принципів «зеленої економіки», переорієнтації на переважне використання ринкових форм і методів економічного стимулювання, але при збереженні загального контролю над розвитком природи і посиленням незалежного громадського контролю. Оскільки в період продовження трансформаційних процесів у нашій державі, завдяки розвитку державно-приватного партнерства у сфері природних ресурсів, можна залучити не лише додаткові «зелені інвестиції», а й закласти фундамент для зміцнення екологічної, економічної та енергетичної безпеки.

3.2. Система визначення оцінки територіально-хронологічної динаміки

Теоретико-методологічні передумови моделей циклічної територіально-хронологічної економічної динаміки пояснюють дію багаторівневої ієрархії економічних рядів у багаторівневому прибутковому просторі; крім того, циклічне переміщення може обіймати не всі соціальні шари та ієрархічні структури економічних систем.

Час у моделях світ-систем подається як ієрархічно структурована хронологія періодів, циклів різної тривалості, а саме як: регулярні, «стандартні» вікові цикли, К-цикли, середньострокові J-цикли [7], а також оригінальні, нестандартні, нерегулярні економічні цикли розвитку країни, регіони та галузі. У теорії кумулятивної територіально-хронологічної динаміки економіки, яка базується на використанні конструкцій «порочне коло» і «доброчинне коло», вплив соціально-економічної еволюції та формування сфер праці взаємопідсилюється і набуває негативного характеру або позитивної динаміки.

Поняття хронотопу конкретизується в прикладних дослідженнях параметрів та процесів територіально-хронологічного розвитку економіки. Методологія хронотопу є моделлю просторово-часового континууму, рівного вимірювання простору і часу, що дозволяє досліджувати нерівномірність територіальної локалізації господарської діяльності.

Вираження закономірностей територіальної хронологічної економічної динаміки окреслює її якісну характеристику та визначення кількісних параметрів на основі статистичних показників. У дослідженні використовується методологія хронотопу [7]: параметри та показники структуроутворення, інтеграції та дезінтеграції економічного простору, потоки виробничих ресурсів та міграції відповідно до динаміки економічного контексту, соціально-економічні та екологічні результати територіальних утворень, науковий і технічний прогрес, параметри територіального

хронологічного районування та локалізація економічних факторів.

Перевірка робочої гіпотези хронотопу здійснюється шляхом оцінки ефективності вивчення структури та динаміки ієрархічно організованого економічного простору, перспективи переходу від концептуального рівня до прикладних досліджень, виявлення закономірностей та причинно-наслідкових зв'язків факторів і процесів. Параметри територіально-хронологічної економічної динаміки для аналізу статистичних показників за територіальними одиницями наведено на рис. 3.3.

Гнучка та відкрита концепція хронотопу дає змогу використовувати широкий спектр статистичних показників для вивчення просторово-часової динаміки та еволюції ієрархічних систем поділу праці щодо різних територіальних одиниць у різні періоди часу.

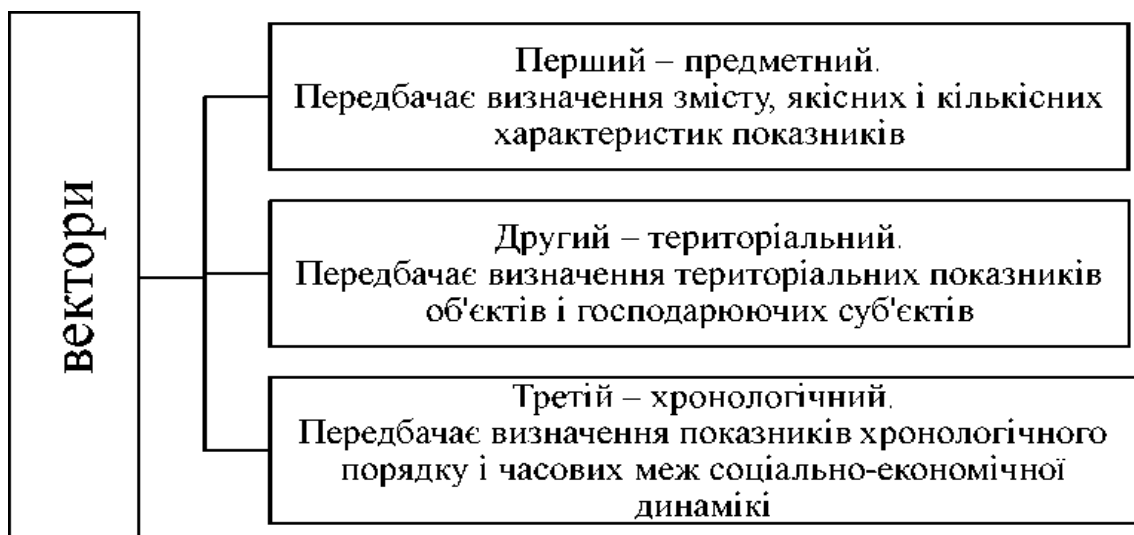

Рисунок 3.3 - Вектори системи визначення, виявлення, вимірювання і оцінки територіально-хронологічної економічної динаміки

Використання методології концепції хронотопу дає змогу реалізувати її евристичний потенціал у вивченні територіально-хронологічної динаміки економіки та обґрунтувати напрями можливого збільшення знань щодо: факторної класифікації теорій територіальної організації та динаміки соціально-економічних системи; теоретичне моделювання територіальної

макроекономічної динаміки поділу праці, соціальної структури та механізмів економічного регулювання, просторово організованих у вигляді багаторівневої ієрархічної структури; розуміння урбанізації як міської форми життя та розвитку галузевого поділу праці; обґрунтування необхідності та можливості розробки сучасної наукової парадигми територіально-хронологічного розвитку економіки; концептуальне розуміння кумулятивної та циклічної територіально-хронологічної макроекономічної динаміки; дефініція співвідношення основних територіально-хронологічних параметрів і факторів соціально-економічного розвитку територіальних утворень; представлення моделей регулярних економічних вікових циклів, середньострокових J-циклів та нерегулярних циклів як концептуальних структур, що описують ієрархічно організовану просторово-часову кумулятивну циклічну макроекономічну динаміку соціально-економічних систем, територіально-галузевого поділу праці та економіки.

Отже, хронотоп не тільки об'єднує простір і час і творить події, а й дає можливість осмислити зв'язки між цими подіями, створити власні сюжетні лінії, які конкретизуються та набувають змісту. Одночасно хронотоп не є істотним і цілісним утворенням: його структура досить монадологічна. Всякий хронотоп поміщає в собі другі хронотопи, котрі мають можливість припадати до визначених просторово-часових подій, втім вони інтегровані та відображені в даному хронотопі, будучи об'єднані діалогними зв'язками.

Отже, кожен цілісний, однорідний потік подій може бути представлений у хронотопі, тобто в просторово-часовому відношенні координат. Водночас хронотоп надає цим подіям системний вимір і формує їх структуру.

Таким чином, ознака хронотопу полягає у не простому поєднанні властивостей терену і часу - це поняття відмінних властивостей, що полягають у побудові кожного окремого просторово-часового простору. Часова організація, що відображає континуум просторових і часових станів, об'єднаних взаємозв'язками і взаємодіями, а також їх включеність в єдиний

світовий процес.

3.3. Економетрична модель природо-ресурсних параметрів територіальних громад

Невисокий рівень фінансування за розумними темпами сільськогосподарських організацій, слабкий розвиток сільських (фермерських) господарств, відсутність високотехнологічних, сучасних і безвідмовних виробничих потужностей, слабо розвинена транспортна інфраструктура, брак високопрофесійних кадрів, відсутність державної підтримки робить вітчизняні сільськогосподарські організації неконкурентоспроможні. Як результат, рівень розвитку села дуже низький.

У цьому розділі аналізується сталий розвиток сільських територій України (рис. 3.4). Першу групу за кількістю підприємств складають 11 областей (кількість сільськогосподарських підприємств понад 2000): Дніпропетровська, Кіровоградська, Одеська, Полтавська, Київська, Миколаївська, Вінницька, Запорізька, Черкаська, Херсонська, Харківська.

До другої групи (кількість підприємств від 1000 до 2000) входять території таких областей: Чернігівська, Львівська, Житомирська, Тернопільська, Сумська, Хмельницька, Донецька, Луганська.

До третьої групи (від 1 до 1000 підприємств) входять області: Івано-Франківська, Рівненська, Закарпатська, Волинська, Чернівецька.

Аналіз показує, що рівень стійкості сільських територій слабо залежить від розташованих на їх території сільськогосподарських підприємств. Через це ми радимо як методологічний інструмент виявлення організаційно-економічних моделей, які розкривають причинно-наслідкові зв'язки між факторами, що впливають різною мірою на результативність.

Рисунок 3.4 - Класифікація сільських територій України

Побудуємо модель залежності показників стійкості від певних змінних. Для побудови моделей беремо просторові індикатори для сільської місцевості України, які забезпечать періодичність і безперервність побудованих моделей.

В якості вихідної моделі обрано систему незалежних економетричних (лінійної регресії) рівнянь наступного типу:

$$\begin{cases} Y_1 = a_{11}X_1 + a_{12}X_2 + \dots + a_{1m}X_m + \varepsilon_1 \\ Y_2 = a_{21}X_1 + a_{22}X_2 + \dots + a_{2m}X_m + \varepsilon_2 \\ Y_3 = a_{31}X_1 + a_{32}X_2 + \dots + a_{3m}X_m + \varepsilon_3 \\ Y_4 = a_{41}X_1 + a_{42}X_2 + \dots + a_{4m}X_m + \varepsilon_4 \end{cases} \quad (3.1)$$

Придборі факторів враховуються причинно-наслідкові зв'язки між показниками, що характеризують сутність досліджуваних явищ. При побудові багатфакторної регресійної моделі вибираються значущі фактори, які мають найбільший ступінь впливу на досліджуваний показник.

Використовуючи метод послідовного ступінчастого зв'язку, будуємо рівняння лінійної множинної регресії системи (формула 3.1), під впливом яких впливають показники, обрані як ендogenous змінні. Фактори представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2 - Ендогенні змінні і фактори, що на них впливають, відібрані для побудови множинного рівняння регресії

Визначення показників для формули множинної регресії	
Ендогенні змінні:	Фактори, що характеризують стійкість розвитку сільських територій:
Y ₁ - обсяг ВРП на душу населення, тис. грн. (результативний показник стійкості розвитку регіону економічної спрямованості);	X ₁ - інвестиції в основний капітал, млн грн;
Y ₂ - загальний коефіцієнт народжуваності (кількість народжених на 1000 чоловік населення) (результативний показник стійкості розвитку регіону соціальної спрямованості);	X ₂ - індекс виробництва продукції сільського господарства, у % до попереднього року;
Y ₃ - обсяг викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т (результативний показник стійкості розвитку регіону екологічної спрямованості);	X ₃ - чисельність персоналу, зайнятого науковими дослідженнями і розробками, чол.;
Y ₄ - чисельність підприємств і організацій сільського і лісового господарства (результативний показник стійкості розвитку регіону інституційної спрямованості).	X ₄ - внутрішні витрати на наукові дослідження і розробки, млрд грн;
	X ₅ - зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг, млрд дол.;
	X ₆ - чисельність населення, тис. чол.;
	X ₇ - очікувана тривалість життя, років;
	X ₈ - чисельність робочої сили, тис. чол.;
	X ₉ - середньодушові грошові доходи населення, грн;

Щоб визначити взаємозв'язок між показниками ефективності та обраними показниками, що впливають на них (X_{1j} , де $j = 1, 2, \dots, 22$), проведемо множинний кореляційний аналіз, побудуємо матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 3.3 – 3.6).

Таблиця 3.3 - Матриця парних співвідношень кореляції між статистичними ознаками, що визначають перше рівняння системи

	Y ₁	X ₁	X ₂	X ₆	X ₉
Y ₁	1,00000	0,97680	-0,18204	-0,90547	0,99523
X ₁₂	0,97680	1,00000	-0,26814	-0,91715	0,96439
X ₁₃	-0,18204	-0,26814	1,00000	0,35056	-0,14261
X ₁₅	-0,90547	-0,91715	0,35056	1,00000	-0,86402

Таблиця 3.4 - Матриця парних співвідношень кореляції між статистичними ознаками, що визначають друге рівняння системи

	Y ₂	X ₃	X ₆	X ₇
Y ₂	1,00000	-0,42473	-0,45349	0,11208
X ₄	-0,42473	1,00000	0,94462	-0,90478
X ₁₂	-0,45349	0,94462	1,00000	-0,79802
X ₁₃	0,11208	-0,90478	-0,79802	1,00000

Таблиця 3.5 - Матриця парних співвідношень кореляції між статистичними ознаками, що визначають третє рівняння системи

	Y ₃	X ₁	Y ₄	X ₆
Y ₃	1,00000	-0,91478	0,87648	0,79666
X ₁	-0,91478	1,00000	-0,95016	-0,91715
Y ₄	0,87648	-0,95016	1,00000	0,94705
X ₁₂	0,79666	-0,91715	0,94705	1,00000

Таблиця 3.6 - Матриця парних співвідношень кореляції між статистичними ознаками, що визначають четверте рівняння системи

	Y ₄	X ₁	X ₄	X ₆	X ₇
Y ₄	1,00000	-0,95016	-0,85395	0,94705	1,00000
X ₁	-0,95016	1,00000	0,92127	-0,91715	-0,95016
X ₄	-0,85395	0,92127	1,00000	-0,83961	-0,85395
X ₆	0,94705	-0,91715	-0,83961	1,00000	0,94705
X ₇	1,00000	-0,95016	-0,85395	0,94705	1,00000

Отримано систему економетричних рівнянь для обґрунтування рівня стійкості соціально-економічного розвитку регіону має такий вигляд:

$$\begin{cases} Y_1 = 0.05 * X_1 + 10.84 * X_2 - 2.15 * X_6 + 7.43 * X_9 + 105234.87 \\ Y_2 = -0.36 * X_3 + 1.34 * X_6 - 20946.11 * X_7 + 1557634.29 \\ Y_3 = -3.75 * X_1 + 0.00 * Y_4 - 0.00 * X_6 + 22.31 \\ Y_4 = -0.05 * X_1 + 0.09 * X_4 + 0.55 * X_6 - 148.58 * X_7 - 8129.91 \end{cases} \quad (3.2)$$

При побудові рівнянь множинної регресії за критерієм Стьюдента були виділені несуттєві фактори, які ми виключили з подальшого дослідження. Основні характеристики виділених рівнянь представлені в табл. 3.7.

Таблиця 3.7 - Характеристики множинних рівнянь регресії

Рівняння	Характеристики моделі			
	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації	(критерій Фішера)	Критерій Дурбіна-Вотсона
Y ₁	R=0.999	R ² =0.997	820.790	2.389959
Y ₂	R=0.600	R ² =0.361	2.509	2.621947
Y ₃	R=0.860	R ² =0.777	10.272	1.615806
Y ₄	R=0.941	R ² =0.883	16.097	2.340215

Згідно з табл. 3.7 видно, що всі рівняння мають високий рівень кореляції між продуктивністю та факторами, високий рівень детермінації, вони статистично значущі та надійні за критеріями Фішера, тобто обрані моделі придатні для дослідження та прогнозування.

Аналіз отриманої економетричної моделі дає змогу зробити наступні висновки, використовуючи економічну інтерпретацію параметрів рівнянь регресії системи:

- якщо обсяг інвестицій в основний капітал зросте на 1 млн грн, валовий регіональний продукт на душу населення збільшиться в середньому на 0,42 млн грн, тоді як інші екзогенні змінні фіксуються на постійному середньому рівні;
- при збільшенні зовнішньоторговельного обороту на 1 млн. дол. валовий регіональний продукт на душу населення зменшиться в середньому на 3,51 млн. грн., тоді як інші екзогенні змінні фіксуються на постійному середньому рівні;
- якщо середньодушовий дохід населення зросте на 1 грн., валовий регіональний продукт на душу населення зросте в середньому на 22,82 млн. грн., а інші екзогенні змінні фіксуються на тому ж середньому рівні;
- при збільшенні частки доріг з твердим покриттям у загальній довжині доріг загального користування на 1% загальний коефіцієнт народжуваності зменшиться в середньому на 0,0045 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;
- при збільшенні скиду забруднених стічних вод на 1 млн м³ загальний

коефіцієнт народжуваності зменшиться в середньому на 0,0005 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні тривалості життя на 1 рік загальний коефіцієнт народжуваності зросте в середньому на 0,006 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні загальної житлової площі на душу населення на 1 м² загальний коефіцієнт народжуваності зросте в середньому на 0,046 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні інвестицій в основний капітал на 1 млн грн обсяг викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел зросте в середньому на 0,002 тис. тонн при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- із збільшенням кількості підприємств та організацій сільського та лісового господарства на 1 од. обсяг викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел збільшиться в середньому на 0,037 тис. тонн при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні частки доріг з твердим покриттям у загальній довжині доріг загального користування на 1% кількість викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел зросте в середньому на 0,318 тис. тонн при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні обсягу забору води з природних водних об'єктів у користування на 1 млн м³ обсяг викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел збільшиться в середньому на 0,042 тис. тонн при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- зі збільшенням населення на 1 тис. чол. обсяг викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел збільшиться в середньому на 0,154 тис. тонн при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні інвестицій в основні фонди на 1 млн грн кількість підприємств та організацій сільського та лісового господарства збільшиться в

середньому на 0,01 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні чисельності персоналу, зайнятого науково-дослідною роботою, на 1 особу кількість підприємств та організацій сільського та лісового господарства збільшиться в середньому на 0,018 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні зовнішньоторговельного обороту на 1 млн. дол. кількість підприємств та організацій сільського та лісового господарства зменшиться в середньому на 0,032 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні;

- при збільшенні обсягу забору води з природних водних об'єктів у користування на 1 млн м³ кількість підприємств та організацій сільського та лісового господарства зменшиться в середньому на 0,532 од. при фіксації інших екзогенних змінних на постійному середньому рівні.

Отже, побудована система рівнянь дає чітке уявлення про те, на які параметри системи необхідно вплинути, щоб змінити той чи інший визначальний фактор і показник ефективності.

Результати зміни залежних змінних від виявлених факторів у рамках системи економетричних рівнянь представлені в табл. 3.8.

З аналізу даних, представлених у табл. 3.8 видно, що серед обраних факторів є ті, які мають позитивний і негативний (обсяг забору чистої води) на декілька змінних.

Слід звернути увагу на порівняння наявних значень з їх прогнозованими показниками. Вибір показників здійснюється з урахуванням наявної статистичної інформації, її повноти та достовірності. Відбирання підлягають лише ті показники, які відтворюють найактуальніші проблеми в сільській місцевості. При виборі часових рядів для виділених показників враховувалися фактори, що впливають на їх зміну. Моделі часових рядів поділяються на два типи, основні характеристики яких представлені на рис. 3.5.

Таблиця 3.8 - Результати змін залежних змінних від визначених

факторів в системі економетричних рівнянь

Змінення параметрів	Зміна змінної Y					
		грн на душу населення, млн грн	Загальний рівень народжуваності, од.	Викиди забруднюючих речовин в атмосферу, тис. т	Кількість підприємств та організацій сільського та лісового господарства, од.	
Зміна коефіцієнта X	Інвестиції в капітал з фіксованим капіталом, млрд грн	1	0,41	Незалежні	Незалежні	0,01
		12	4,29	Незалежні	Незалежні	0,12
		24	9,84	Незалежні	Незалежні	0,24
	Зовнішньоторговельний оборот, \$US млн.	1	-3,52	Незалежні	Незалежні	-0,031
		10	-35,2	Незалежні	Незалежні	-0,31
		20	-70,4	Незалежні	Незалежні	-0,62
	Середній грошовий дохід на душу населення, тис.	0,01	22,81	Незалежні	Незалежні	Незалежні
		7	159,6	Незалежні	Незалежні	Незалежні
		14	319,2	Незалежні	Незалежні	Незалежні
	Частка заасфальтованих дорож, %	1	Незалеж	-0,0046	Незалежні	Незалежні
		8	Незалеж	-0,0368	Незалежні	Незалежні
		18	Незалеж	-0,0828	Незалежні	Незалежні
	Чистий водозабір, мільярди ³	1	Незалеж	Незалежні	0,041	-0,533
		2	Незалеж	Незалежні	0,082	-1,066
		3	Незалеж	Незалежні	0,123	-1,599
	Тривалість життя, років	1	Незалеж	0,005	Незалежні	Незалежні
		2	Незалеж	0,010	Незалежні	Незалежні
		4	Незалеж	0,020	Незалежні	Незалежні
	Загальна житлова площа, м ²	1	Незалеж	0,047	Незалежні	Незалежні
		7	Незалеж	0,329	Незалежні	Незалежні
		14	Незалеж	0,658	Незалежні	Незалежні

У таблиці 3.9 представлена динаміка обраних показників для оцінки рівня стійкості сільських територій за 2010 – 2019 роки (на прикладі України).

Адаптивна модель часового ряду використовується, якщо сила коливань однакова й постійна, а мультиплікативна модель - якщо сила коливань непостійна та сезонна.

Рисунок 3.5 - Моделі тимчасового ряду

Таблиця 3.9 - Динаміка основних індикаторів стійкості сільських територій за 2010 - 2019 рр. в Україні

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Сільськогосподарська продукція на 1 сільського жителя працездатного віку, тис. грн	14,9	18,8	23,4	23,3	35,5	62,3	53,9	66,4	73,2	75,5
Урожайність зернових, ц/га	24,6	29,2	18,9	25,8	28,8	32,3	36,1	33,9	30,4	33,7
Продуктивність у тваринництві (середньорічний надій молока від однієї корови, кг)	4082,0	4174,0	4361,0	4446,0	4508,0	4644,0	4735,0	4820,0	4922,0	4742,5
Посівна площа на 1 сільського жителя працездатного віку, га	4,4	4,5	4,5	4,6	5,0	4,9	5,0	5,1	5,1	5,1
Капітальні інвестиції, тис. грн на одного жителя села працездатного віку	1,8	2,7	3,1	3,0	3,4	5,6	9,3	12,0	12,3	10,9
Сільське населення всього, тис. осіб	10329,9	10238,9	10161,5	10082,0	9466,5	9315,2	9282,4	8968,2	9011,0	9074,5
Сільське населення працездатного віку, тис. осіб	6091,7	6109,1	6125,1	6178,3	5482,5	5405,8	5404,8	5361,8	5387,0	5422,5

Для вибору моделі часового ряду необхідно узгодити наявні дані. Для цього побудуємо графіки показників сталого розвитку (рис. 3.6).

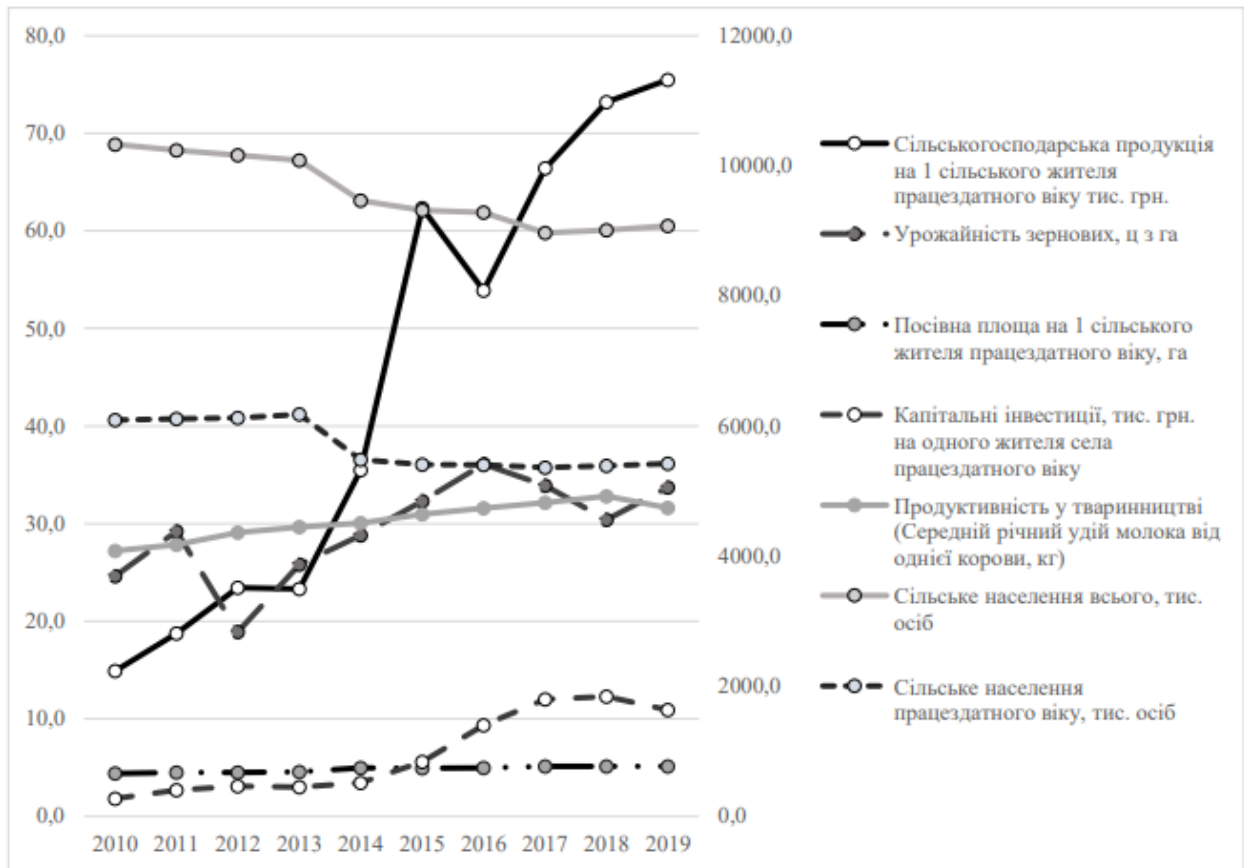

Рисунок 3.6 - Динаміка основних індикаторів сталості сільських територій за 2010 - 2019 рр. в Україні

Отже, викладено сутність та структуру обґрунтованого вище методу, який дозволяє виявити організаційно-економічні параметри сталого розвитку сільських територій на основі побудови економетричної моделі залежності та кореляційно-регресійного аналізу.

4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

На підприємстві здійснюють контроль за станом охорони праці, що є основним заходом при виявленні виробничих небезпек на робочих місцях, порушень працівниками норм, правил, а посадовими особами, зокрема обов'язків з охорони праці. Контроль має системний характер, що складається з таких видів:

- контроль за станом охорони праці на робочих місцях, що здійснюється постійними працівниками, керівниками виробничих дільниць;
- адміністративно-громадський контроль – здійснюється керівниками, підпорядкованими службами за участю уповноважених трудових колективів, представників профспілки;
- контроль за охороною праці підприємства;
- відомчий контроль за охороною праці, що здійснюється службами вищих господарських органів за погодженням із профспілковими органами, органами державного нагляду;
- спеціальний контроль, спеціалістами на стадії проектування, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію об'єктів виробничого призначення, технологій, зразків техніки, обладнання;
- державний нагляд.

Державний комітет України з охорони праці виконує основні завдання:

- участь у формуванні, забезпеченні реалізації політики у сфері охорони праці з промислової безпеки, страхування ризиків виробничої безпеки, галузі використання, охорони надр;
- здійснення нагляду за додержанням законів, нормативно-правових актів з охорону праці в частині безпечного ведення робіт, гірничого нагляду, державного управління питаннями, що належать до компетенції, а також у сфері геологічного вивчення, використання, охорони надр;
- комплексне управління з охорони праці;

- координації здійснення заходів з питань безпеки, гігієни праці, виробничого середовища.

Розроблено структуру Державного комітету України з нагляду за охороною праці, яка включає блоки управління відповідних комітетів:

блок I - гірничий нагляд;

блок II - нагляд за виробництвами, об'єктами підвищеної небезпеки;

блок III - нагляд в АПК, машинобудуванні, транспорті, зв'язку, де державний нагляд в АПК здійснюють 237 державних інспекторів на 78 тис. підприємств сільськогосподарської, рибогосподарської, водогосподарської, лісогосподарської, харчової, переробної промисловості, споживчої кооперації з кількістю працюючих 4,7 млн. чол.

Для кожного виробничого об'єкта на підприємстві, відповідно до його специфіки, рівня виробничих небезпек, умов праці визначають види контролю, а також посадових осіб, що їх здійснюють, визначають об'єкти контролю, порядок, періодичність проведення, обсяг, вид вихідної інформації.

Методичне керівництво за проведенням контролю на підприємстві здійснює відповідна служба з охорони праці, що заздалегідь розробляє графіки проведення усіх видів контролю та бере участь в аналізі виробничих небезпек, визначенні заходів запобігання негативним наслідкам.

Оформлення одержаної вихідної інформації після проведення контролю здійснюється на всіх рівнях керівниками, підпорядкованими їм службами. Для обліку виявлених на виробництві виробничих небезпек чи порушень у кожному виробничому підрозділі ведеться журнал щодо перевірки стану з охорони праці [20].

5. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Метою проведення екологічної експертизи є запобігання не гативному впливові антропогенної діяльності на стан навколишнього середовища, здоров'я людей, оцінка ступеня екологічної безпеки щодо господарської діяльності, екологічної ситуації на окремих територіях, об'єктах.

Екологічна експертиза для проектів передбачає досягнення цілей із:

- забезпечення обґрунтованої відповідності проектів сучасним екологічним вимогам перед затвердженням державними органами;
- унеможливлення негативних впливів проектів на якість навколишнього середовища, природний стан його компонентів, на здоров'я, життя населення;
- підтримання динамічної, збалансованої природної рівноваги, сприятливої екологічної обстановки при спорудженні господарських об'єктів;
- забезпечення дотримання норм, вимог екологічної безпеки для проєктованих об'єктів, уникнення екологічного ризику.

Рисунок 5.1 - Цілі проведення екологічної експертизи.

Їх досягають в процесі вирішення комплексу завдань:

- визначення екологічного ризику, безпеки запланованої, здійснюваної діяльності;
- організації комплексної, вмотивованої оцінки для об'єктів екологічної експертизи;
- перевірка, оцінка проектних матеріалів на рахунок відповідності їх вимогам законодавчих та підзаконних актів, норм екологічної обстановки, планування, проектування, капітального будівництва, санітарних норм, будівельних норм, правил;
- забезпечення рівня якості проектних рішень, де господарські об'єкти, що будуються є не тільки технічно, але екологічно передовими, що виключали можливість порушення екологічної рівноваги;
- визначення варіантів природо охоронних рішень, покращання екологічної обстановки при реалізації проектних проробок, визначення ступеня врахування, відображення в проектах закономірностей взаємодії для антропогенних, екологічних систем на основі використання знань екологічних наук чи екологічної експертизи;
- встановлення об'єктивних даних про можливість реалізації об'єктів, що піддають експертизі в природних умовах з урахуванням впливу на природне середовище, використання природних, матеріальних ресурсів, забезпечення якості життя у людей;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості, достатності заходів з охорони природного середовища, здоров'я людей;
- підготовка еколого-експертних висновків, що містять висновок про ступінь обґрунтованості проектів, рекомендації з необхідності альтернативних природо охоронних, соціально забезпечувальних рішень, своєчасної їх передачі державним органам, заінтересованим особам [10].

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі розглянуто теоретико-методичні засади формування природно-ресурсного потенціалу територіальних громад крізь призму децентралізації.

Більшість світових катаклізмів для людства спричинені кризою відношення людей до навколишнього середовища. Поміж них особливо гостро стоять питання виснаження природно-ресурсного запасу, деградації навколишнього середовища, перевищення ступеня антропогенного тиску на природу відносно з перспективами екологічної місткості землі тощо.

У програмних документах Всесвітніх самітів зі сталого розвитку увага звертається на те, що незбалансоване та неефективне використання природних ресурсів призводить до серйозних соціальних та економічних проблем, політичної нестабільності та конфліктів між державами. Враховуючи світову тенденцію до децентралізації та/або неодецентралізації, єдиним напрямом та фундаментальною основою для досягнення сталого розвитку територій є забезпечення раціонального використання природно-ресурсного потенціалу та належного відтворення процесів на основі екологічного фінансування.

У нинішніх українських фінансово-економічних реаліях, на перший план висувають скорочення бюджетних витрат на сталий розвиток, екологічну рівновагу та збереження біорізноманіття, земельну реформу та низьку фінансову спроможність місцевих громад, фінансування банківського сектора, інституційне середовище якого в різному ступені ефективності здатне надалі акумулювати грошові потоки для відтворення природно-ресурсного потенціалу.

Моніторинг показників онтогенезу територіальних громад та ефективності регулювання природно-ресурсної сфери виявив низку руйнувань, які перешкоджають сталому розвитку 22 районів Дніпропетровської, Запорізької, Житомирської та Волинської областей, приміром демографічна криза, високий рівень безробіття та зайнятості в

сільському господарстві, великий розрив у заробітній платі між сільським та міським населенням, скорочення малих і середніх сільськогосподарських підприємств, низькі параметри соціальної інфраструктури, значне погіршення екологічної ситуації, зростання природокористування невідновлюваних ресурсів тощо.

Методологічна основа обґрунтування та прогнозування параметрів сталого розвитку територіальних громад із застосуванням інструментів економетричного моделювання дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки між соціально-економічними та екологічними показниками розвитку сільських територій та галузей сільського господарства, розробити перспективні антикризові заходи стимулювання сфери агроорієнтованого природокористування, серед яких слід виділити: економічне стимулювання залучення соціально-побутових об'єктів у межах територіальної громади до споживання місцевої продукції з екологічним паспортом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартош С. В., Іващенко О. Б., Короленко М. В. Досягнення Цілей сталого розвитку: світові тенденції бюджетної децентралізації. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 1 (90). С. 101-119.
2. Бистряков І. К., Клиновий Д. В. Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 8. С. 21-27.
3. Веклич О. О. Перші підсумки фінансово-бюджетної децентралізації екологічного оподаткування. *Економіка України*. 2016. № 3. С. 60-74.
4. Возняк Г. В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 254.
5. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін.; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. 192 с.
6. Домбровська С. М., Коврегін В. В., Помаза-Пономаренко А. Л., Колєнов О. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 244 с.
7. Домбровський О. Г. Економічні виміри віртуального хронотопу: міжнародний та регіональний контексти. *Регіональна економіка*. 2012. Вип. №4. С. 170-175.
8. Дорош Й. М., Ібатуллін Ш. І., Шкуратов О. І., Харитоненко Р. А. Сутність земельного капіталу в контексті інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 13-19.453.
9. Єфименко Т. І. Звітування зі сталого розвитку: виклики та шляхи подолання. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 9-19.
10. Завдання екологічної експертизи. URL: <https://buklib.net/books/27783/>.
11. Загальна інформація. Децентралізація : веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/>

12. Карлін М. І. Форми фінансового стимулювання екологічної відповідальності бізнесу, територіальних громад і громадян. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3(31). С. 89-99.

13. Короленко М. В. Раціоналізація природокористування та розвитку аграрного сектору економіки в умовах децентралізації. *Просторовий розвиток територій: традиції та інновації: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.*, м. Київ, 26-27 листоп. 2020 р.; Нац. ун-т будівн. і архіт-ри та ін. Київ, 2020. С. 59-61.

14. Левковська Л., Мандзик В. Теоретичні засади формування системи сталого водозабезпечення в умовах екологічних обмежень. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7. С. 32-39.

15. Марчук Ю. М. Фінансово-економічний механізм природокористування: інституціональні засади інвестиційної діяльності. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 35-40.

16. Обиход Г. О., Пойдин П. І. "Зелені фінанси" як новий інструмент гарантування екологічної безпеки в системі сталого розвитку території. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2018. № 4. С. 159-165.

17. Обиход Г., Омельченко А. Організаційно-економічні механізми превентивізації впливу кліматичних змін на урбонуральні території. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 7. С. 15-20.

18. Омельченко А., Обиход Г., Нечитайло Т. Екологізація економічного розвитку як фактор модернізації виробництва. *Економіст*. 2016. № 6. С. 24-27.

19. Осадчая Н. В., Галясовская О. В. Децентрализация в Украине: тенденции и проблемные аспекты. *Економічний вісник Донбасу*. 2016. № 2 (44). С. 56-64.

20. Охорона праці: землевпорядкування та кадастр. URL: <http://www.novageografia.com/vogels-1306-1.html>.

21. Петруха С. В., Стахов Б. В. Сучасні виклики сталому розвитку аграрного сектору економіки України: теоретико-концептуальні аспекти. *Агросвіт*. 2020. № 8. С 49-71.

22. Поліщук В. Г. Перспективи податкового стимулювання сталого розвитку регіонів України. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 59-61.

23. Про Державний бюджет України на 2019 рік : Закон України від 13.12.2019 р. № 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-19#Text> (дата звернення 17.05.2020).

24. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення 9.10.2019).

25. Про затвердження пропозицій щодо розподілу у 2018 році бюджетних коштів за проектами регіонального розвитку, які можуть реалізовуватися за рахунок коштів, отриманих від Європейського Союзу у рамках виконання Угоди про фінансування Програми підтримки секторальної політики - Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 569-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 21.09.2020).

26. Рижаківа Г. М., Предун К. М., Дружинін М. А., Івахненко І. С. Еколого-економічні імперативи біосферосумісності як інноваційний напрямок забезпечення енергетичної безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2020. № 1. С. 31-37.

27. Сільський розвиток : Програма регіонального розвитку. Міністерство розвитку громад та територій України : офіційний веб-сайт. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/>(дата звернення 12.04.2020).

28. Стале ендогенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / за ред. І. З. Сторонянської. Львів : ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України, 2019. 501 с.

29. Сталий розвиток неможливий у світі, де панують геополітичні стратегії, що аплодують вторгненню до інших держав і порушенню прав людини - Володимир Зеленський. Президент України : офіційне інтернет-представництво. 2019. 25 верес. URL: <https://www.president.gov.ua/news/staHj-rozvitok-nemozhlivij-u-sviti-de-panuyut-geopolitichni-57469>. (дата звернення 15.11.2019).

30. Степаненко А. В., Омельченко А. А. Форми публічно-приватного партнерства в системі гарантування природно-техногенної та екологічної безпеки. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2019. № 5. С. 34-40.

31. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року : Проект Закону від 07.08.2018 р. № 9015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64508. (дата звернення 17.12.2018).

32. Терехух А. А., Ільницька-Гикавчук Г. Я., Макар О. П. Фінансування природоохоронних заходів в Україні. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 5. Т. 1. С. 108-111.

33. Третяк Н., Шашула Л. Публічно-приватне партнерство в сфері використання природних ресурсів. Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України».

34. Файчук О. В. Ключова проблема фінансової підтримки інноваційних проектів - недосконалість вітчизняного законодавства. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 2. С.21-24.

35. Хвесик М. А., Обиход Г. О. Природно-ресурсна сфера України: стан та шляхи збереження. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 7. С. 36-44.

36. Цілі сталого розвитку для України: регіональний вимір : аналіт. доп. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН

України". Львів, 2018. 90 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180702.pdf>. (дата звернення 21.03.2019).

37. Цілі Сталого Розвитку: Україна. 2019 : моніторинговий звіт. Державна служба статистики України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України : веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MomtormgReport_v08_24.09.2019.pdf. (дата звернення 18.02.2020).

38. Чудовська В. А. Інвестиційна привабливість відновлюваної енергетики в Україні. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. URL: <http://journals.uran.ua/index.php/2310-4678/article/view/184049> (дата звернення 2.12.2020).

39. Korolenko M. Conceptual framework of the chronotope paradigm in the rationalization of environmental use: methodology, regulation and institutionalization under the conditions of budget decentralization. *Danish Scientific Journal*. 2021. № 44. Vol. 2. P. 7-14.

40. Paris Agreement / United Nations. 2015. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf (дата звернення 10.12.2020).

41. Petrukha S., Korolenko M. Modeling of economic safety of sustainable nature management financial support. *Technology transfer: innovative solutions in Social Sciences and Humanities : Proceedings of the 3st Annual Conference*, 30 April 2020 y. Tallinn, Estonia; Sciencetific Route. Tallinn, P. 10-12.

42. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development / United Nations. 2015. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення 17.09.2020).